

Alegorijsko-eshatološki smisao Komunističkoga manifesta

Pleša, Izabela

Master's thesis / Diplomski rad

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:289085>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-08-08**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Diplomski studij Hrvatski jezik i književnost
nastavnički smjer
Izabela Pleša

Alegorijsko-eshatološki smisao *Komunističkog manifesta*

Diplomski rad

Mentorica: prof. dr. sc. Ružica Pšihistal

Osijek, 2015. godine

Sadržaj

1. Uvod.....	2
2. O <i>Manifestu</i>	3
2.1. <i>Manifest</i> kroz povijest.....	3
2.2. O čemu govori <i>Manifest</i> ?	5
3. Alegorijsko-eschatološki smisao <i>Komunističkog manifesta</i>	8
3.1. Vječni sukob dobra i zla.....	8
3.2. Alegorija kao tumačenje.....	9
3.3. Marx ili Okovani Prometej.....	10
3.4. <i>Komunistički manifest</i> „katekizam“ nove svjetske religije.....	12
3.5. Spasenje i istina.....	16
3.6. Evanđelje po Marxu i Engelsu.....	17
4. <i>Komunistički manifest</i> kao paratekst kršćanske alegorije.....	20
4.1. <i>Manifest</i> i <i>Evanđeoska besjeda na gori</i>	20
4.2. Rano kršćanstvo i utopijski marksizam, Marxovo poticanje na djelovanje.....	23
4.3. Kršćanski strah, proročke vizije propasti i kritiziranje građanskog morala.....	25
5. Važnost simbola u marksizmu iliti kako je čitan <i>Manifest</i> ?.....	29
5.1. Simboli komunizma u jeziku <i>Komunističkog manifesta</i>	30
6. Eshatologija <i>Manifesta</i>	33
6.1. Razlika između marksističke i kršćanske eshatologije.....	37
6.2. Odnos prema smrti.....	38
7. Zaključak.....	40
8. Literatura.....	42

Sažetak

Mehanizmi opsivanja proleterskog i kapitalističkog društva u Komunističkom manifestu nesumnjivo su vrlo dalekosežni i aktualni, a njihova složenost upućuje na mogućnost alegorijskog dočitavanja teksta i utvrđivanja korištenja kršćanskih obrazaca. Marx i Engels željeli su tekstem Manifesta ocrtati stvaranje besklasnog društva, a kako bi vizualizirali što bi značio neuspjeh, ocrtali su apokaliptičnu viziju društva. Apokaliptični tonovi, snažne parole i budničarski karakter pripadaju faustovsko-prometejskom motivu marksizma, dok želja za totalnom interpretacijom, stvaranje svete knjige, postavljanje zemaljskih „svetaca“ i eshatološki ciljevi upućuju na pseudoreligioznost i oponašanje kršćanske religioznosti. Komunizam (za sljedbenike) postaje sistem krajnjih motivacija koje ispunjavaju život, uz krajnji eshaton koji za razliku od religijske paradigme, ne uzima čovjeka, već kolektiv, kao mjernu jedinicu promjene. Komunistički manifest zasniva se na opisivanju nečega što dotad u društvu nije postojalo, uvjetno rečeno utopije, te je samim time pojava koja se ne može dokazati ni opovrgnuti, tj. produkt vjere, obećanje u koje je potrebno vjerovati. Rad propituje koliko je tekst svjestan pseudoreligioznosti i jesu li parole, simboli, stil i jezik svjesno ili nesvjesno oponašatelji religijske paradigme. Utvrdit će se i razlika između materijalističke ili utopijske i onostrane eshatologije, koja ponajviše počiva na odnosu prema smrti i pojedincu.

Ključne riječi: Komunistički manifest, alegorija, Marx, Engels, pseudoreligioznost, religija, marksizam, komunizam, eshatologija, materijalizam

1. Uvod

Komunistički je manifest djelo koje nema roka trajanja. Premda mu je jedini zadatak i svrha bio upoznati ljude s komunizmom, njegova se trajnost i aktualnost teme protekla čak sto i sedamdeset godina. Ovaj će rad pokušati odgonetnuti tajnu neprestane prisutnosti ovog teksta interpretirajući ga kao djelo s prikrivenim alegorijsko-religijskim smislom.

Religija i komunizam zvuče kao sudar nespojivog, zbog borbenog ateizma koji je karakterizirao komunizam dvadesetog stoljeća i ranije, samog Marxa, koji je negirao i ukidao religiju. Slabljenje religija u dvadesetom stoljeću, komunizmu je dalo prolaz u teistički svijet i dopustilo mu da preuzme ulogu utjehe i spasa, a djelo iz kojega je komunizam učio svoju euharistiju i obrede, bio je *Manifest komunističke partije*.

Upravo iz tih razoga *Manifest* će biti čitan i interpretiran u ključu alegorijskog tumačenja, spajajući doslovni smisao znanstveno-političkog teksta s drugim pridruženim slojem koji implicitno sadržava sve postavke nove teologije. Nakon što se dočita alegorijski sloj teksta, njegove će se parole i simboli tumačiti u religijskom diskursu, pokušavajući utvrditi korištenje kršćanskih obrazaca u jeziku, stilu pisanja, simbolima i gestama marksističke strukture.

Nakon što se u radu odredi kulturno-povijesna svjesnost religije, usmjeriti će se na eshatološko u tekstu i odredit će pojmove spasenja i otuđenja u sklopu marksizma.

Završni dio rada ponudit će konačnu eshatologiju marksizma i usporedit će ju s kršćanskom eshatologijom, ali će i naglasiti bitne razlike među njima, koje uključuju vrlo diferencijalni stav o smrti i revoluciji.

Alegorijska interpretacija oslanjat će se na djela i rad Ružice Pšihistal, Andree Zlatar i Ante Stamaća, a sadržajni će dio biti oslonjen na filozofske koncepcije Mihaila Riklina, Karla Löwitha, Terryja Eagletona i Jacquesa Derridaea.

2. O Manifestu

Porast zanimanja za Marxa i njegova djela u posljednjih nekoliko godina logičan su slijed recesije i globalnih kriza. Ipak, aktualnost i prisutnost, odrednice su marksizma koje nikad nisu izbljedile. Prisutnost marksističke paradigme u proteklom stoljeću može se, i vrlo se često i uspoređuje, s prisutnošću religije i religijskih aktera, premda sljedbenici tih dvaju *strujanja*, možda upravo zbog konkurentne aktualnosti, kroz kronotop nastupaju kao ljuti neprijatelji. Tajna Marxove aktualnosti krije se upravo u *Manifestu komunističke partije* ili *Komunističkom manifestu*, jednim od najvažnijih djela političke povijesti, a ujedno i svetom knjigom marksizma i utopijskog socijalizma.

Prije nego što *Komunistički manifest* postane predmetom istraživanja u alegorijskoj i eshatološkoj paradigmi, valja najprije osvijetliti kontekst njegova nastanka. Premda *Komunistički manifest* predstavlja možda najvažnije djelo ideologije, ne treba ga se u potpunosti shvatiti kao djelo religijske paradigme, već uzeti u obzir i znanstvenost djela koje iznosi teoriju kapitala i povijesnih tendencija kapitalizma. Djelo je to koje sadrži i prikazuje osnovne materijalističke principe i primjenjuje ih na čitavu povijest. Tek u komunikacijskom trokutu s primateljem dokida se samosvrhovitost poruke i pošiljatelja, a tekst poprima interpretacijske nijanse u kojem ga se nepogrješivo može nazvati utopijskim.

2.1. Manifest kroz povijest

Karl Marx i Friedrich Engels, tvorci *Komunističkog manifesta*, pridružili su se *Savezu pravednih* u proljeće 1847. godine kada je *Savez* promijenio ime u *Savez komunista*. Prva točka programa novonazvanog *Saveza komunista* glasila je: "*Svrha Saveza jest obaranje buržoazije, vladavina proleterijata, ukidanje starog, na klasnim suprotnostima zasnovanog buržoazijskog društva i osnivanje novog društva bez klasa i bez privatnog vlasništva*" (Vranicki, 1953:166).

Savez je bio privučen njihovim idejama utopijskog socijalizma te ih je zamolio da napišu programatski tekst koji bi se koristio za moderniziranje i okupljanje ideja *Saveza*. Zanimljivo je za napomenuti kako *Manifest* niti u jednom trenutku ne spominje *Savez*, u čije je ime bio i pisan. Za vrijeme održavanja Drugog kongresa koji je trajao od 29. studenog do 8. prosinca 1847. godine u Londonu, ideja je odobrena i Marxu i Engelsu je povjereno pisanje *Manifesta*.

Vrlo brzo nakon toga, u veljači 1848., izašao je *Manifest komunističke partije* (nakon 1872. općenito poznatiji kao *Komunistički manifest*), tiskan u uredu Radničkog obrazovnog društva, samo nekoliko dana prije izbivanja revolucije u Parizu koja se poput pošasti, kako kaže i sam *Manifest*, raširila Europom. Premda je *Manifest* djelo Marxa i Engelsa, a Engelsovo djelo *Principi komunizma* služe kao podloga, može se reći da cjelokupno oblikovanje djela pripada Marxu. Eric J. Hobsbawm u djelu *Kako promijeniti svijet* navodi kako je konačan tekst gotovo sigurno napisao Marx, nakon opomene vođa središnje uprave, jer u to vrijeme, svoje je radove dovršavao tek pod pritiskom zadanog roka. Također navodi da je tekst napisan vrlo brzo zbog nepostojanja starijih nacrti (Hobsbawm, 2014:214).

Bez obzira na revolucije u Francuskoj, Njemačkoj i drugim dijelovima Europe, proleterska revolucija koju su poticali i zagovarali Marx i Engels, nije se dogodila za njihova života. Štoviše, nakon revolucija iz 1848., bez obzira na pretiskavanje *Manifesta*, te njegovo periodično objavljivanje u listu *Deutsche Londoner Zeitung*, djelo je polako palo u zaborav. Čak bi se moglo reći da *Manifest* nije niti ostvario toliko značajan utjecaj na socijaliste za vrijeme autorovih života, koliko je značio tijekom dvadesetog stoljeća. Prvo izdanje *Manifesta* najavilo je i prijevode na druge jezike, ali po Europi je *Manifest* počeo kružiti tek krajem pedesetih godina 19. stoljeća što je vrlo neobično uzimajući u obzir da je *Manifest* napisan upravo kako bi raširio vijest o komunizmu cijelom svijetu. Novo izdanje *Manifesta* objavio je u maloj nakladi njemački tiskar u Londonu, a drugo izdanje objavljeno je u Berlinu 1866. i ujedno je bilo prvo ikad objavljeno u Njemačkoj.

Prvi veći proboj na svjetsku scenu *Manifest* je doživio sudskim procesom protiv vođa njemačke socijaldemokracije iz 1872. godine. *Manifest* se našao u središtu pozornosti jer se za vrijeme suđenja tekst pročitao od strane optužbe i tako je ušao u njemačke sudske akte. Tužiteljstvo je zahtijevalo da tekst uđe u sudski zapisnik, čime su socijaldemokrati prvi put dobili priliku da ga

zakonito objave u velikoj nakladi pod okriljem zapisnika o sudskom postupku. Između 1871. i 1873. objavljeno je najmanje šest izdanja *Manifesta* na šest jezika. Tijekom sljedećih četrdesetak godina *Manifest* je kružio Europom, prenošen različitim radničkim partijama koje su se tada osnivale.

Eric J. Hobsbawm navodi kako *Manifest* u razdoblju do Oktobarske revolucije nije objavljivao u velikoj nakladi jer se od *prosječnog pripadnika masovne marksističke socijaldemokratske stranke nije očekivalo veliko teorijsko znanje, više su se cijenili djelotvorni vođe koji su praktično donosili političke odluke* (Hobsbawm, 2014:213).

Za vrijeme Treće internacionale (1919.-1943.) stranke su počele očekivati od svojih članova da pokažu barem nekakvo znanje o marksističkoj teoriji. Tako su objavljivanje i javna distribucija Marxovih i Engelsovih tekstova postali vrlo važni za pokret i određenu stranku.

Komunistički manifest je, nakon takvog razvoja događaja, uživao masovnu produkciju, koja u američkom i britanskom izdanju iz 1932. godine broji čak nekoliko stotina tisuća primjeraka. Nakon što je SSSR iz drugog svjetskog rata izašao kao jedna od dviju svjetskih velesila, *Manifest* je već postao politički klasik. SSSR stvorio je velesilu temeljenu na borbenom ateizmu i vrlo fanatičnom boljševizmu te je oživjelo komunizam kao jednu od većih religija 20. stoljeća.

2.2. O čemu govori Manifest?

Mnogi autori i teoretičari napominju da je *Manifest* najutjecajniji politički dokument uz *Deklaraciju prava čovjeka i građanina* iz Francuske revolucije. Tajna njegove utjecajnosti leži vjerojatno i u mogućnosti svezremene interpretacije. Kapitalistički proizvodni odnosi stvorili su suvremeni svijet, a teza da je društvo razvojna struktura s neobično velikom moći mutacije i danas je vrlo aktualna. 1848. godine, kad je djelo nastalo, bilo je puno suvremenije od svoga vremena.

Osim političke propagande, što je prvenstveno trebao biti, *Manifest* je djelo iznimne vrijednosti i struktura koja prepoznaje politički i gospodarski svijet 21. stoljeća, jednako kao i svijet 19. stoljeća.

Manifest je bio čitan kao djelo koje proriče sigurnu pobjedu proleterijata nad buržoazijom, premda sam tekst *Manifesta* na početku kaže da je klasna borba uvijek završavala revolucionarnim preuređivanjem cijelog društva ili zajedničkom propašću klasa koje su se borile. Djelo definira klasnu borbu kao pokretač povijesti, a posljednje klasno društvo - buržoazija, razvilo je moćnu i otvorenu eksploataciju nad radničkom klasom. Buržoazija se opisuje kao klasa koja je odigrala progresivnu i revolucionarnu ulogu u povijesti, jer za razliku od drugih vodećih povijesnih klasa, ona neprestano mijenja odnose proizvodnje i na taj način potresa društvene odnose unoseći nesigurnost. Borba proletarijata najprije je nacionalna po svojoj strukturi, svaka zemlja treba svrgnuti svoju buržoaziju i postaviti se u vladajuću klasu. Krajnji cilj komunista nije mijenjanje vladajuće klase, već ukidanje postojanja klase i stvaranje besklasnog, jednakog i neutuđenog društva. Ipak, *Manifest* predstavlja, piše Hobsbawm, relativno nezrelu fazu u razvoju Marxove misli. Tu tvrdnju opravdava nedovoljno izraženom razlikom između proletera koji prodaje svoj rad kapitalistu i prodaje njegove radne snage (Hobsbawm, 2014:217).

Zreli Marx nije smatrao da je cijena rada robe jednaka troškovima njegove proizvodnje, tj. trošku fiziološkog egzistencijalnog minimuma radnika.

Marx i Engels nadali su se revolucionarnoj obnovi i nastanku novog ujedinjenog svijeta, a kako bi vizualizirali što bi značio neuspjeh, tekstom su ocrtili apokaliptičnu predodžbu otuđenog čovjeka. Realizacija čovjeka jedna je od glavnih misli *Komunističkog manifesta*, a izražena je u pokušaju da se čovjek sam učini svjesnim svoje istinske društvene uloge u proizvodnji roba. Pojednostavljeno to znači da se do odotuđenja i emancipacije može doći jedino slobodnim radom, tj. revolucijom kao sredstvom ostvarenja slobodnog rada.

U Marxovoj osnovnoj pretpostavki sociologije saznanja u centru jest subjekt koji upoznaje revolucionarnu praksu u tijeku promjene života. Time se Marx odvaja od Hegelovske kritike kao osnovnog pokretača povijesti i postavlja revoluciju čovjeka kao najvažniju za promjenu. Važna misao koja proizlazi iz rečenog jest svijest da je zbilja prostor koji postoji izvan nas i samim time su naši proizvodi. Proizvodni proces, dakle, započinje od čovjeka i zato je čovjek njegova najvažnija i neodvojiva instanca.

Ako je čovjek neodvojiva instanca proizvodnog procesa kako može postići slobodu?

Najavljeno otuđenje koje bi se pojavilo neispunjenjem zahtjeva teksta, najviše se očituje u najmanjoj društvenoj instituciji kao što je obitelj. Kapitalizam današnjeg vremena proglasio je smrt svim ideologijama pa tako i onoj izrečenoj u *Manifestu*.

L. Bogdanić objašnjava gubljenje autoriteta i ideala u kapitalističkom svijetu koji ne postavlja jasne granice.

Zato nam se ne čini čudnim čuti kako autoritet danas nije slika patrijarhalnog edipalnog Gospodara, već je postao poput ikone koja upućuje na drugo. Tako slika autoriteta postaje toliko bježeća i maglovitada je ona gotovo neodredljiva; autoritet ima stalno sve više lica i naličja te je sve više promjenjiv i nezadrživ kao i kapital, čija je on slika/prikaz (Bogdanić, 2008:158).

Sam *Manifest* navodi primjere otuđenja i eksploatacije ljudstva zbog nemogućnosti odlučivanja o upravljanju sredstvima i procesima proizvodnje.

Biti kapitalist ne znači zauzimati samo neki čisto lični, već društveni položaj u proizvodnji – Kapital je zajednički proizvod i može se staviti u pokret samo zajedničkom akcijom mnogih članova, pa u krajnjoj instanci, samo zajedničkom akcijom svih članova društva (Engels i Marx, 2010:43).

Kako u vrijeme *Manifesta*, tako i danas, čovjek sve više živi od prodavanja vlastite radne snage. Kao što je ustvrdio E. J. Hobsbawm, *kapitalizam opisan na stranicama Manifesta odavao je snagu koja je ukazivala da će pronaći sredstva preživljavanja kroz vrijeme, za najveći dio radničke klase (Hobsbawm, 2014: 216).* Premda djelo izuzetnog znanstvenog pristupa dijalektike povijesti, ono može biti čitano na način romantičarske povijesne epike jer opisuje napredak čovjeka od ropstva do života u savršenom društvu. Marx i Engels ispričali su priču o boljem svijetu i neporeciva je tvrdnja da je njihova namjera bila učiniti svijet bolji. Njihov san u vrlo kratkom roku postao je noćna mora, ali snažna želja koju su posijali, želja za boljim svijetom, ostala je živjeti 170 godina poslije¹.

3. Alegorijsko-eshatološki smisao *Komunističkog manifesta*

3.1. Vječni sukob dobra i zla

¹ Poglavlje *O Manifestu* usustavljen je prema nekoliko izvora: http://hr.wikipedia.org/wiki/Karl_Marx i <http://elmundosefarad.wikidot.com/marksizam-i-religija-opijum-za-narod> (posljednji put posjećeno 17. svibnja u 17:25) te prema teorijskim predlošcima Predraga Varnickog i Erica Hobsbawma

Eric J. Hobsbawm napominje kako politička retorika *Komunističkog manifesta* ima gotovo biblijsku snagu. Strastveno uvjerenje, poznati aforizmi (*Bauk komunizma kruži Europom...*), jezgrovitost te intelektualna i stilistička snaga čine *Komunistički manifest* vrlo važnom literarnom, povijesnom i političkom uspješnicom.

Ipak, značaj *Manifesta* nije samo u njegovoj sadržajnoj i stilističkoj briljantnosti. Djelo je to koje je, unatoč snažnom odbacivanju svega dotadašnjeg i jakom inzistiranju na vlastitoj aktualnosti, presvučeno snažnom alegorijskom paradigmom. Ona najočitija alegorija jest alegorija povijesti čitavog društva kroz antagonistički odnos dviju klasa.

U njegovoj interpretaciji svijeta nailazimo na nemilosrdni sudar dvaju titana, eksploatacije i emancipacije, a ta borba neprestani je pokretač i obuhvaća čitav proces ljudske egzistencije. Te književne i alegorijske likove Marx i Engels nazivaju buržoazija i proleterijat, a njima se služi kao oruđem za interpretaciju čitave povijesti. Njihova ideja zasniva se na opisivanju cjelokupne ljudske povijesti kao binarne oprjeke onih na vlasti i potlačenih. Rezultat tog sukoba bio je revolucionarni uzlet potlačenih ili potpuni nestanak nekog društva. Upotreba alegorijskog uvoda kojim se objašnjavaju dva najvažnija pojma u *Manifestu* može se objasniti i Demeterijevom tvrdnjom da alegorija *postizhe više na emotivnom planu slušatelja ili u ovom slučaju-čitatelja te je kao sredstvo pathosa prikladnija silovitom stilu* (U Pšihistal, 2014:98) . Poput ranih kršćanskih alegorijskih djela, koja su utjecala na napredak personifikacije prema alegoriji, i *Manifest* dijakronijski materijalizam smješta u okrilje psihološkog i onostranog, čineći povijest neprestanu borbu između dobra i zla.

Gdje god je došla na vlast, buržoazija je razorila sve feudalne, patrijarhalne i idilične odnose. Ona je nemilosrdno raskinula raznolike feudalne sponje koje su čovjeka vezivale za njegovoga prirodnog pretpostavljenog ne ostavljajući između čovjeka i čovjeka nikakve druge sponje osim golog interesa, osim bezosjećajnog plaćanja u gotovini (Marx i Engels, 2010:32).

Osim jasnog antagonističkog označitelja koji nosi buržoazija, iz ovog citata jasna je autorova misao koja govori da mir i harmonija nisu u suštini ni ljudskog bića kao pojedinca ni komunizma koji tek

treba biti opisan. Poziv na sukob je vrlo jasan, a svaki budući sljedbenik treba biti čvrsti nositelj tog sukoba i borac protiv zlog kapitalizma koji je zahvatio svijet.

3.2. Alegorija kao tumačenje

Alegorijsko tumačenje *Komunističkog manifesta* čini *Manifest* vitalnim djelom već sto i sedamdeset godina. Alegorija u *Manifestu* jest proizvoljan znamen koji je vrlo očit u svojoj skrivenosti. Neophodno je, odmah na početku naglasiti, razliku između alegorijskog tumačenja, o kojemu će biti riječ, i alegorije kao načina prikazivanja i pisanja teksta. *Komunistički manifest* djelo je primarno programatsko-političkog karakter kao što mu ime i govori. Alegorijska interpretacija neće nužno uzimati u obzir jesu li autori bili svjesni kolizije koja je omogućila alegorijsko čitanje djela. Bez obzira na to što tekst nije intencionalno pisan kao alegorija, on može biti podvrgnut alegorijskom čitanju.

Tekst *Komunističkog manifesta* zanemarit će alegoriju kao figuru i kao vrstu te će se ponajprije baviti alegorijom kao tumačenjem. Alegorija kao tumačenje označavala se riječju koja je upućivala na sutnju ili podsmisao, a njezina je etimologija ukazivala na postojanje drugog smisla, najčešće filozofskog ili religioznog, ispod prvog sloja onoga što je rečeno.

U prvih nekoliko stoljeća svog postojanja, praksa alegorije kao tumačenja, uspijevala je pokrivati područja teksta na način na koji je napisan i teksta na način na koji je pročitano (Zlatar, 1995: 269). Za tekstove koji su autoritet, nastaju upute za alegorijsko čitanje kako ne bi nastao krug neprestanog tumačenja. Tumačenje *Svetog pisma* u povijesti je tako regulirano kršćanskom tradicijom te se duhovno značenje u sebi raslojava na nekoliko stupnjeva: alegorijsko, tropologijsko i anagogijsko.

Važno je napomenuti da u alegoriji viši smisao ne poništava niži, bit jest u tome da oni supostoje i međusobno se ukrštavaju. Alegorijsko čitanje *Komunističkog manifesta*, neće opovrgnuti njegovu političku informativnost, nego će uz doslovno pokušati iščitati i rasvijetliti višu, (pseudo)duhovnu razinu teksta.

3.3. Marx ili Okovani Prometej

Marx i marksizam otpočetak su *obukli religijsku košuljicu, a čežnju za srećom, pravdom i blagostanjem iz transcedencije stropoštali u povijest obećavajući raj na zemlji* (Šola, 2013:112). U tom smislu marksizam se često tumači i kao romantičarski pokret, a Marxa se opisuje kao antičkog junaka.

Marxa je moguće tumačiti i kao Eshilovog Prometeja. Za Marxa je u poretku svijesti najvažnije bilo to što pobunjenički titan nije ništa žalio, svojim postupcima, postojanjem i patnjom cijelo vrijeme je izazivao moćnog vladara, a u slučaju *Manifesta* to bi bila buržoazija (Janjion, 1976:42). Marx piše o Prometeju u predgovoru svoje doktorske disertacije iz 1841. te navodi da je Prometej *najplemenitiji svetac i mučenik u filozofskom kalendaru* (U Janjion, 1976:44). Kada bi Marxa gledali kao antičkog junaka Prometeja, pronašli bi sličnost u želji za spasenjem potlačenih. Ipak, tolerancija, razumijevanje i ljubav nisu odlike subjekta koji zahtijeva revoluciju. Njegov osnovni pokretač nije ljubav prema ljudima, već revolucionarni otpor prema klasnom sustavu. Upravo zato dolazi do pojma *prometejski ateizam*, koji se odnosi na Marxa, a zasniva se na vjeri u neograničenu snagu čovjeka kao samoostvaritelja, preziru prema tradiciji i obožavanju prošlosti te ideja o povijesti kao samorealizaciji čovjeka kroz rad (Janjion, 1976:46).

Leszek Kolakowski, poljski filozof i teoretičar marksizma, smatra da se marksizam zasniva na tri velika motiva od kojih jedan naziva *faustovsko-prometejski motiv* (Kolakowski, 1980:65). Marxova analiza ubrzanog uzdizanja kapitalizma predstavlja upravo afirmaciju ove ideje. Buržoazija prema Marxu, vladajuća klasa u kapitalističkome poretku, po prvi je puta pokazala čovječanstvu što može činiti čovjekov rad. Tijekom procesa svoga uzdizanja kao vladajuće snage u društvu, buržoazija je izazvala revolucionarnu transformaciju ljudskoga stanja.

Ona je u ledenoj vodi egoistične računice utopila svete drhtaje pobožnoga zanosa, viteškoga oduševljenja, malograđanske sentimentalnosti. Ona je osobno dostojanstvo rastvorila u razmjenskoj vrijednosti i na mjesto bezbrojnih poveljama priznatih i valjano stečenih sloboda postavila jednu slobodu, slobodu nesavjesnog trgovanja. Jednom riječju, na mjesto izrabljivanja,

prikrivenog religijskim i političkim iluzijama, ona je postavila otvoreno, bestidno, izravno, surovo izrabljivanje. (Marx i Engels, 2010:32)

U ovim snažnim frazama u kojima, kako kaže Umberto Eco, *alterniraju apokaliptični tonovi s ironijom, snažne parole s jasnim objašnjenjima* (U Bogdanić, 2011:155), možemo uočiti utjecaj koji je na Marxovo mišljenje imao kulturni i filozofski rad njegove domovine Njemačke, iz prve polovine 19. stoljeća. Iznova nalazimo etičku zabrinutost njemačkog idealizma za dostojanstvo čovjeka i romantičarsku zabrinutost u vezi brutalnosti čistog komercijalističkog svjetonazora koji je uspostavljala buržoazija u procesu svoga uzdizanja na vlast. Kolakowski nadalje navodi da je Marx nasljednik romantičarskog pokreta jer napada industrijsko društvo s konzervativnog stajališta te oplakuje činjenicu da se ljudi međusobno suočavaju kao predstavnici institucija i impersonalnih snaga ili monateranih vlasti (Kolakowski, 1980:68). Marx u *Manifestu* predstavlja Prometeja, njegova je ideja izbaviti radnike iz kupoprodajnog sustava u kojemu se nalazi. On predstavlja pozitivno božanstvo koje, poput Prometeja, traži načine da malog čovjeka, tj. radnika, izvuče iz ruku nemilosrdnih bogova i njihove samovolje.

*Čim sjede jednom on na prijesto očinski,
Tad odmah uzme dare dijelit bozima --
Čast ovu ovom, onom onu; sredi vlast,
A ništa baš se na bijednika čovjeka
On ne obazre, već rod cijeli cjelcati
Istrijebit htjede, drugi novi stvoriti.
I tomu nitko doli ja se ne oprije.
A ja se drznuh i smrtnika izbavih.*

Međutim, za Kolakowskog, Marx ne ostaje do kraja unutar limita romantičarske kritike modernoga društva. On izlazi iz začaranosti romantičarske nostalgije za izgubljenim jedinstvom ljudskoga bića, a kao rezultat toga zahtjev za obnovom ovoga jedinstva kod Marxa nije zahtjev za vraćanje u prošlost, u *izgubljeni romantičarski raj*, nego zahtjev da se ovo jedinstvo oživotvori u budućnosti čovječanstva.

3.4. Komunistički manifest, katekizam nove svjetske pseudoreligije

George Steiner u djelu *Nostalgia for the Absolute* skreće pozornost na pseudoreligioznost kao supstanciju Marxa i marksizma. Steiner smješta marksizam na istaknuto mjesto strujanja koja su krenula popuniti rupu nastalu slabljenjem religija te marksizam i naziva zamjenskom teologijom.

Steiner objašnjava marksizam kao mitologiju koja sadržava sve potrebne komponente kako bi zadržala taj naziv. Prva je osobina koju navodi totalna misao koja ima pretenziju objasniti sve, druga je kanonski tekst objavljen od strane oca mitologije, a treća je skup simbola ili gesta koji odražavaju mitološko djelovanje (Steiner, 1997:43). Njegovim osobinama valjalo bi dodati i četvrtu osobinu, a to je apokaliptički odnos prema budućnosti temeljen na zastrašivanju. Svaka religija željela je zadržati svoje uzdanike, a sredstva kojima je to činila temeljila su se na strahu od eshatološkog.

Iz navedenoga se razabire da *Komunistički manifest*, marksizam te komunizam kao izvedenica navedenoga, čine alegorijski prikaz kršćanske religioznosti. Već prva osobina mitologije koju navodi George Steiner, a to je totalna misao ili totalna interpretacija koja ima tendenciju objasniti sve, potvrđuje mogućnost alegorijskog čitanja *Komunističkog manifesta* kao djela koje korelira s višim smislom, tj. stvaranjem nove religije koja će zamijeniti kršćanstvo koristeći upravo obrasce kršćanstva.

Tekst *Manifesta* namijenjen je neupućenom čitatelju koji mora biti uvjeren u političku misao koja se zagovara u djelu i upravo zato *Manifest* ima tendenciju objasniti sve. Od povijesti buržoazije i njezinog afirmiranja do preciznog navođenja svih točaka komunizma koje bi stupile na snagu.

Kada bi se *Manifest* promatrao kao svijet u malom, tada bi se opisivanje povijesti buržoazije moglo protumačiti kao protezanje *Starog zavjeta*, preko *Novog* pa sve do *Apokalipse*. Upravo na taj način *Manifest* i jest sklopljen. Najprije se govori o povijesti buržuja i nastanku proletera pa o načinu rušenja njihove vlasti i stvaranju lijepog života, a završava mračnim predviđanjem koje će se ispuniti ukoliko ciljevi pamfleta ne budu zadovoljeni.

Manifest je djelo nastalo da bi komunizam objasnilo neukom i nezadovoljnom puku, masi ljudi koja bi činila kolektiv nositelja revolucije i na taj način je i pisan. Jednostavan je, udžbenički jasan i svjestan svoje uloge u postavljanju komunizma.

Ipak, u svojoj namjeri da opiše i objasni sve, tekst *Manifesta* u nekim je dijelovima pretjeran. To pretjerivanje može se shvatiti kao hiperbolizacija neprijatelja, kojeg se želi prikazati okrutnijim i većim no što uistinu jest. Proces zastrašivanja koji bi izazvao reakciju uplašene i potlačene mase. Primjer takvog postupanja navodi Eric J. Hobsbawm navodeći da su ostvaraji buržoazije do četrdesetih godina devetnaestog stoljeća bili puno skromniji od onoga što opisuju Marx i Engels u Manifestu (Hobsbawm, 2014:117). Oni nisu opisali svijet koji je postojao četrdesetih godina, nego su predvidjeli njegovu preobrazbu i opisali njegovo stanje danas, u 21. stoljeću.

Upravo zbog svoje tendencije objašnjavanja svega, *Komunistički manifest* i je postao katekizmom marksističke vjeroispovijesti ili *Evandjelje po Marxu*. Sveta knjiga koja je nosila veliku vijest o sudbini čovječanstva. U sažetom obliku *Manifest* iznosi nauk marksističke religije i postaje temelj čitanja i marksističkog djelovanja u budućnosti. Pitanje koje bi se tu moglo postaviti jest kako marksizam može biti religija, a *Manifest* katekizam, ako marksizam nije povezan s onostranim bićem, tj. s Bogom? Prvenstveno je jasno da *Komunistički manifest* kao temelj marksizma polazi od toga da onostranog nema. Prema Lenjinovom učenju vjera u Boga bila je nespojiva s članstvom u revolucionarnoj partiji. Komunističko političko oprijedjeljenje od svojih je članova zahtijevalo ateizam. U svakom odbacivanju materijalističkog odgovora na osnovno filozofsko pitanje, pronalazila se prijetnja. Sam Lenjin je rekao:

U kojem smisli negiramo moral, negiramo čudorednost? U onom smislu u kakvu ga je propovijedala buržoazija, koja je tu čudorednost izdvojila iz božjih zapovijedi. U tom pogledu, naravno, govorimo da u Boga ne vjerujemo i vrlo dobro znamo da je u ime Boga govorilo svećenstvo, govorili su veleposjednici, govorila je buržoazija... (U Riklin, 2008:17)

Treba li osobite mudrosti da bi se razumjelo kako se sa životnim uvjetima ljudi, s njihovim stvaranjem društvenih odnosa, s njihovim napretkom na društvenoj ljestvici i procesom samoaktualizacije, mijenjaju i njihove predodžbe, nazori i pojmovi, jednom riječju, njihova svijest? Tom logikom nastupaju marksisti pretpostavljajući da će s razvojem uma pojedinca religija iz čovjekove svijesti i djelovanja ipak nestati.

Kad bi se religiju promotriilo na drugi način, na primjer kao sistem krajnjih motivacija koje smislom ispunjavaju ljudski život, kao nešto za što su ljudi spremni učiniti svaku žrtvu, tad bi se komunizam, a s njime i radikalni *Manifest*, učinili kao vrlo vjerni oponašatelji religije. *Manifest* kao djelo učenja te pseudoreligije dokazuje to oponašanje te uvodi svoje proroke, simbole, mjesta klanjanja, mučenike, hramove i sve ono što priliči jednoj internacionalnoj religiji. *Manifest* kao pisani tekst te pseudoreligije potvrđuje sve navedeno i zato ga se, bez obzira na političku i povijesnu vjerodostojnost i značaj, može čitati kao alegorično djelo.

Manifest od *religija* pokušava pobjeći i zagovarajući pravu istinu pokušava čovjeka osloboditi iz okova vječne istine i povesti putem oslobođenja. Ipak, tekst *Manifesta* religioznom strastvenošću koje možda ni sam nije svjestan postaje karikaturom religije, kako navodi Mihail Riklin. On navodi kako je 20. stoljeće rezultiralo oživljavanjem neistinskih religija, koje su konkurirale kršćanstvu i koju su pretendirale da ga, prije ili poslije, prevladaju, da zauzmu njegovo mjesto (Riklin, 2008:31).

Aktualnost Marxa je u obećanju raja na zemlji. Njegove tendencije mogle su biti dvojake. Možda je uistinu htio stvoriti nešto novo, nešto što u povijesti čovječanstva još nije ni postojalo, a da nije shvatio vlastito korištenje religioznih obrazaca i mogućnost čitanja djela na takav način. U tom slučaju, 20. stoljeće, *Komunistički manifest* bacilo je pod svjetlo pozornice jer se tražila nova religija. Ipak, postoji mogućnost da je religiozna imitacija u *Komunističkom manifestu* psihološki aspekt koju je Marx namjerno upotrijebio kako bi komunizam stekao što više sljedbenika.

Ipak, ljudi se boje nepoznatog, a religiozni obrasci u opisivanju nečeg novog, ulijevaju osjećaj sigurnosti. Potvrda te sumnje mogla bi se pronaći u ranijim Marxovim pristupima problemu Boga. On je Boga promatrao egzistencijalno, s gledišta prakse.

Zanimala ga je činjenica da je velik broj ljudi kroz povijest vjerovao u Boga i u razna božanstva te da je Bog na temelju fenomena vjerovanja utjecao na povijesne događaje. *Ako netko zamišlja da ima stotinu talira, ako mu ta zamisao nije proizvoljna, subjektivna, ako on u nju vjeruje, onda za njega stotinu zamišljenih talira ima istu vrijednost kao i stotinu stvarnih. On će se, na primjer, zaduživati na temelju svoje obmane, i ona će djelovati kao što se cijelo čovječanstvo zaduživalo na račun svojih bogova*, navodi Marija Janjion opisujući religioznu umišljenost komunizma 20. Stoljeća (Janjion, 1975:72).

Komunizam ukida vječne istine, ukida religiju, ukida moral, umjesto da im da novi oblik, a to znači da proturječi cijelom dosadašnjem povijesnom razvoju.

Prema riječima samog Marxa, povijest se odvijala tako da je jedna klasa ili sustav, rušila drugu i stvarala ili mijenjala sustav vrijednosti prema svojim zakonitostima. Nova vlast mora imati i nova pravila, jer upravo njezino postojanje svjedoči potrebi za promjenom.

Vladajuće ideje u nekom društvu, nisu dakle ništa drugo do ideja vladajuće klase. Marksizam se nudi kao novo rješenje i teži za revolucionarnošću i za masovnim preobraćenjem ljudi koji se može ostvariti samo u zajedničkoj masovnoj akciji, revoluciji. Revolucija bi donijela poredak jasnog društva i razuma koji bi značio istinu.

Upravo u revoluciji, koju je marksizam zahtijevao kao najvažniji događaj u usustavljanju svoje vlasti, leže mnoge poveznice s religijom. Revolucija je označavala uskrsnuće u marksističkoj vjeroispovijesti i nju se iščekivalo u velikoj nadi i želji jer, njezinim vjetrom, potpirila bi se vatra komunizma i novog utopijskog društva. Jednako kao što je Isusovo uskrsnuće kršćanima otvorilo vrata raja, tako bi revolucija za marksiste označavala besklasno društvo, jednakost za sve i nematerijalistički odnos među pripadajućima. Ipak, kršćanski raj ne može se promatrati utopijskim jer on pripada religijskoj paradigmi i odnosi se na onostrano, traži sinkopu i prelazak u vječnost, dok Marx pokušava ostvariti raj na zemlji, ne uzimajući čovjeka kao mjernu jedinicu promjene, već kolektiv te samim time stvara utopiju.

3.5. Spasenje i istina

Prvi pojam koji *Komunistički manifest* želi dokinuti upravo jest istina, ali okriljena sintagma *vječna istina* razlikuje se od istine koju žele postići komunisti i ulazi u eshatološko polje egzistencije i vječnosti kao pojma spasenja.

Vječna, eshatološka istina koju su Marx i Engels htjeli ukinuti upravo je kršćanska i općenito religijska istina. Istina o sudnjem danu, Bogu i svemu vidljivom, ali ponajviše i najvažnije - nevidljivom. Upravo ovdje povlači se paralela u eshatologiji istine marksizma i religije. Istina je objava u koju treba vjerovati. Objava koja ne postoji, ali promjena bez vjerovanja nije moguća. Marx i Engels zahtijevaju promjenu koju ljudsko društvo do tad nije imalo priliku doživjeti. Ukidanje tradicionalne obitelji, dokidanje privatnog vlasništva, nacionalnosti i države pa čak i emancipacija žene pojmovi su koji se mogu nazvati nevidljivima, idealima u koje se može i mora vjerovati kako bi se postigli. Ukidajući religioznu istinu, oni nude novu istinu, a opet se ta istina može nazvati vjerom u nevidljivo. Baš kao što svjedoči i *Novi Zavjet*.

Ako ostanete u mojoj riječi, uistinu, moji ste učenici; upoznat ćete istinu i istina će vas osloboditi.
(Iv 8, 31-42)

Kada bi se marksistički pokret promatrao kao društveni pokret za oslobođenje potlačenih, mogao bi se shvatiti kao pseudoizraz sljedbe *Novog Zavjeta*, a *Komunistički manifest* pandan religijskoj knjizi u kojoj progovara prosvijećeni prorok.

3.6. Evandjelje po Marxu i Engelsu

Karakteristike stila kojim je pisan *Komunistički manifest* zasnivaju se na jednostavnoj cjelovitosti, nepostojanju svjetonazorskih šupljina, posjedovanju odgovora na sva pitanja, nepopustljivom odnosu prema svim neprijateljima, spremnosti na primjenu nasilnih sredstava radi postizanja

uzvišenog cilja te se odlikuju izrazitim borbenim ateizmom.

Kad bi se navedene odlike navele kao karakteristike određenog djela, ne imenujući djelo o kojemu se govori, bili bi rijetki oni koji bi ustvrdili da je riječ o znanstvenom tekstu. Odlike su to ideologizirane i fanatične religioznosti.

Već je rečeno da se *Komunistički manifest* svojim marksističkim i komunističkim idejama uvelike razlikuje od onoga što je komunizam predstavljao u svom djelatnom obliku. Fanatični islamisti (kao npr. pobornici Islamske države), imaju mnogo sličnosti s komunizmom kakav je on bio u svojoj oživljenoj formi. Obje religije u svojoj djelatnosti jesu praktične, društvene, nespiritualne i usmjerene na uspostavljanje vladavine na ovom svijetu.

Ipak, *Komunistički manifest* puno više koketira s kršćanskom vjeroispoviješću, vjerojatno zbog kronotopa u koji ga smještamo. Materijalistička koncepcija povijesti i filozofski materijalizam dvije su doktrine koje se susreću u *Manifestu*. Ako se materijalistička koncepcija povijesti da provjeriti (neprestani sukob dviju klasa i izmijenjivanje klasa kroz povijest) na konkretnim primjerima, što je u *Manifestu* i učinjeno, te posjeduje relativnu istinu (koju tekst čini apsolutnom), tad se filozofski materijalizam ne da provjeriti te se prihvaća kao vjera.

Filozofski materijalizam prije svega, odnosi se na uvjerenje u univerzalnu ovisnost psihičke dimenzije o fizičkoj (Riklin, 2008:56). *Komunistički manifest* zasniva se na opisivanju nečega što dotad u društvu nije postojalo, uvjetno rečeno utopije, te je samim time pojava koja se ne može dokazati ni opovrgnuti, tj. produkt vjere, upravo kao i život poslije smrti.

Mihail Riklin navodi da politička praksa koja je zasnovana na vjeri, biva osuđena na fanatizam ili primjenu nasilja kako bi izvršila svoje ciljeve. Marxa mnogi krive za većinu loših stvari koje su se dogodile tijekom dvadesetog stoljeća, a i sam tekst *Manifesta* već potvrđuje i nagoviještava katastrofu koju će komunizam prouzročiti u svom utjelovljenju.

Fanatično vjersko, a ne znanstveno, jest emocionalno profiliranje teksta, koje širi mržnju prema kapitalistima čineći ga univerzalnim zlom koje treba iskorijeniti kako bi došlo do spasenja. Koristeći se kršćanskom idejom, tekst *Manifesta* nastoji čovjeku objasniti da postoji nešto važnije od materijalnog blagostanja i time progovara emocionalno obojanim stilom Isusovih parabola.

Buržoazija je s obiteljskog odnosa razderala dirljivo-sentimentalni pokrov i svela ga na čisto novčani odnos. Sve što je čvrsto i postojano pretvara se u dim, sve što je sveto biva oskvrnuto i ljudi su naposljetku prisiljeni gledati na svoj životni položaj i na svoje međusobne odnose širom otvorenim očima. (Marx i Engels, 2010:37)

Jezik kojim se služe pisci teksta vrlo je neproziran, arhaičan i time odaje dojam religioznog, emocionalno obojanog teksta. U tim emocionalno obojanim dijelovima teksta krije se još jedna uzdanica religije, a to je *obećanje*. Premda se obećanje može shvatiti i simbolom i sredstvom političkih govora, prisutnost obećanja svojstven je za sve religije ovog svijeta i najviša je ponuda koju svojim sljedbenicima može ponuditi. *Obećanje* jest eshatološki pojam religije i usko je povezan s životom poslije smrti. Odnosi se na Isusovo obećanje o iskupljenju grijeha, raju i životu nakon smrti. Osim što ovo obećanje zahtijeva već spomenuto vjerovanje, ono je također vrlo apsolutno i krhko te bi jedna slučajnost bila dovoljna da se to obećanje ne ostvari.

Obećanje Marxa i Engelsa zasniva se na ne-mjestu, utopiji koja se sprema zauzeti mjesto na ovom svijetu, ali iznošenjem *10 komunističkih zapovijedi*, utopijski komunizam postaje Atlantida, krhka mitološka tvorevina koju će, nepoštivanjem zapovijedi, poklopiti prvi jači val.

Motiv kršćanskog obećanja može se dakle, alegorijski pretočiti u komunističko obećanje. Razlika je doduše u stupnju u kojemu se to obećanje ispunjava, ali fanatična religioznost i sklonost provođenju pravila i discipline put su kojim se do iskupljenja može doći.

Ta disciplina zahtijeva i revoluciju, kao glavni korak do ostvarenja ciljeva, a glavni cilj, osim stvaranje ne-mjesta ili utopijskog raja na zemlji, jest emancipacija malog čovjeka i njegov osobni rast, *mimetički povjerljivo putovanje*, kako Stamać definira alegoriju, čiji eksplicitni sadžaj sakriva implicitnu ideju o konačnom religijskom spasenju. (Stamać, 255:1995)

Komunisti s prijezirom odbijaju skrivanje svojih pogleda i namjera. Oni otvoreno izjavljuju da se njihovi ciljevi mogu postići samo nasilnim obaranjem cijelog dosadašnjeg društvenog poretka.

Neka vladajuće klase dršću pred komunističkom revolucijom. U njoj proleteru nemaju što drugo izgubiti, osim svojih okova. A dobit će cijeli svijet! (Marx i Engels, 2010: 105)

Revolucija na prvu misao stvara jal između ideologije i religije, premda kršćanstvo svojom

tologijom i pojmom *istočnog grijeha* dokazuje upravo suprotno. Zlo, želja za vladanjem, ubijanjem i iskorištavanjem, patnja i očaj, sve su pojmovi koje kršćanska vjeroispovijest povezuje s pojmom istočnog grijeha, koji poput biljega postoji na svakom čovjeku. Dolazak kraljevstva božjeg podrazumijeva odricanje od grijeha, za što je preduvjet obraćenje (metanoja), revolucija iznutra.

4. *Komunistički manifest* kao paratekst kršćanske alegorije

4.1. *Manifest* i *Evandeoska besjeda na gori* kao poticaji na javno djelovanje

Prema kršćanskom idealu kreposti, opisanom u *Novom Zavjetu* i utjelovljenom u liku Isusa Krista,

prevagu u materijalnom svijetu odnose oni koji su slabiji i potlačeni. Poraz u vremenu, a pobjeda u vječnosti dogma je koju zagovara kršćanska vjeroispovijest te se *Komunistički manifest* u toj ortodoksnoj dogmi uvelike pronalazi. Poraz pojedinca, njegovo odricanje i posveta komunističkom životu, znači bolji život i utopijsko nemjesto. Terry Eagleton u djelu *Razum, vjera i revolucija* Isusa opisuje kao revolucionara pišući:

Prikazan je kao beskućnik, lišen imutka i zvanja, neženja, lutalica, društveni marginalac koji prezire rodbinu, prijatelj izopćenika i parija, nesklon materijalnom posjedovanju, bez straha za vlastitu sigurnost, nemaran oko propisa o čistoći, kritičan spram tradicionalnog autoriteta, trn u peti establišmenta i pokora bogatih i moćnih. Iako nije bio revolucionar u modernom smislu tog pojma, životni stil mu je bio pomalo revolucionaran. (Eagleton, 2010:20)

Novi Zavjet djelo je Isusova djelovanja i dokaz njegova autoritativnog karaktera. Neobičnost tog karaktera očita je i zanimljiva upravo unutar vremena u kojemu se radnja Isusova života odvijala. Isus je heroj marginalac, koji na magarcu ulazi u prijestolnicu države i samim time on predstavlja pobunu protiv političkog i društvenog sustava. Nakon tridesete godine života, on započinje javno djelovanje navještanja Evanđelja tječući sljedbenike i šireći glas ljubavi i vjere.

Kada bi se o *Manifestu* govorilo kao o djelu kršćanske alegorije, simbolička poveznica s *Novim Zavjetom* i tekst prefiguracije bio bi Isusov *Govor na gori*. Tu se može primijeniti najočitija alegorijska opozicija temeljena na tumačenju između doslovnog, tj. historijskog i duhovnog, tj. alegorijskog smisla.

Marksizam kao sekularna pseudoreligija i komunizam kao njezin eshatološki dio imaju *Manifest* kao pamflet, a najizrazitiji Isusov poticaj na javno djelovanje upravo jest *Evanđeoska besjeda na gori* iz *Evanđelja po Mateju*. Premda se *Manifest* i *Govor* očito razlikuju u poticanju i biranju sredstava, krajnji cilj i jednog i drugog jest spasenje.

Spasenje je u *Manifestu* označeno kao apsolutni cilj ostvariv isključivo revolucijom, dok je u *Besjedi* Isus zatražio iskupljenje u ljubavi i poniznosti. Ipak, zapovijedi koje izdaju Marx u *Manifestu* i Isus na gori u oba slučaja zahtijevaju otklanjanje od materijalističkog u svrhu većeg, moglo bi se reći i općeg cilja. Izrazita borbenost i poticaj na djelovanje glavna je svrha *Komunističkog manifesta* i jasnim poticajem koji kaže *Proleterii svih zemalja, ujedinite se!* jasan je

poriv i cilj teksta. Na samom početku *Besjede* Isus otvoreno i anagžirano zahtijeva djelovanje i poziva na okupljanje zajednice koja će širiti njegovu riječ:

Blago vama kad vas - zbog mene - pogrde i prognaju i sve zlo slažu protiv vas! Radujte se i kličite: velika je plaća vaša na nebesima! Ta progonili su tako proroke prije vas! (Mt 5, 11)

Osim poticaja na djelovanje u *Besjedi na gori* Isus iznosi najvažnije segmente koji će ostati za njim za izgradnju institucije koja ga slijedi, tj. pomaže u izgradnji crkve. Ti segmenti jesu glavna i najčešća molitva *Oče naš*, prolazi kroz te time i priznaje *10 zapovijedi*, daje savjete dobrog i čestitog življenja i govori svojim učenicima kako da već sada ostvare blaženstva.

Marx i Engels u *Manifestu* ostavljaju sve što je potrebno za izgradnju komunističkog društva te njihovo djelo postaje katekizmom komunizma na čijem temelju su stvarane partije, ali postaje i službeni tekst marksista koji svaki dostojan marksist mora poznavati. Samim time *Besjeda na gori* i jest *Isusov manifest*, sažet koncentrat vjere i Isusove misli, a *Komunistički manifest* jednakom takvom sažetošću i konkretnošću izlaže svoje punktove u tekstu *Manifesta*.

Sličnost dvaju tekstova jest i u očitj emocionalnoj prisutnosti pisca i govornika, što svjedoči njihova očita vezanost uz ono što govore.

U navedenom primjeru očita je ironija koju Isus iskazuje spram onih koji progone govoreći *Blago vama kad vas zbog mene pogrde i progone*, što podsjeća na sam početak *Komunističkog manifesta* u kojemu Marx komunizam naziva *baukom i strahom Europe*, a proletere prikazuje kao potlačene i proganjane od strane kapitalističke ruke koja ne misli na ljude, već samo na ostvarenje industrijskih maksimuma. U *Manifestu* je, prema uzoru na evanđelje, jasan poziv na svjedočenje i ustrajnost. Prema uzoru na *Besjedu*, proleteru su prikazani potlačenima koji su ovim tekstom dočekali mesiju u komunistima vođenim prorocima Engelsom i Marxom koji će ih spasiti. Marx nudi pretkazanje u formi političkog teksta te zapravo opisuje posljednji sud koji se, prema njegovom tumačenju, svakako sprema. Njegova tvrdnja o dva zaraćena tabora empirijski se kroz povijest ne mogu dokazati i oni ostaju jedan mit ili alegorijska priča. Karl Löwith zaključuje kako je stvarna sila koja pokreće ovu koncepciju upravo mesijanizam jer se *Komunistički manifest* održava na pouzdanom uvjerenju onoga koji se nada (Löwith, 1990:73).

Teologija spasenja najviše naglašava Kristovu mesijansku zadaću te je najvidljivija upravo u *Besjedi na gori*, koja upravo tim isticanjem mesijanske zadaće i jest slična *Manifestu*. Tekst

mesijansku ulogu također preuzima iz Evanđelja. Historijski interes *Starog Zavjeta* i *Novog Zavjeta* prema kršćanskim egzegetama koncentrirana se na rijetke osobe i događaje koji povezuju providnost s događajima spasenja. Carstva i svijetsko-povijesni individuumi nalaze se u *Starom* i *Novom Zavjetu* u vidokrugu biblijskog tumačenja povijesti kao pozadina i oruđe božanskih namjera.

Tumačenjem povijesti u korist pozadinskog dualističkog sukobljavanja koristili su se i Marx i Engels u *Manifestu* opisujući povijest kao dvije sukobljene strane u kojima je jedna uvijek izvlačila deblji kraj. Posljednja borba proleterijata i buržoazije alegorijski je prikaz borbe Krista i Antikrista. Iskupljenje potlačene klase analogija je dijalektici križa i uskrnuća i stvaranja carstva slobode. Karl Löwith tu analogiju objašnjava Marxovim židovskim podrijetlom te zaključuje da *čitav povijesni proces, kako se on predstavlja u Komunističkom manifestu, odražava općenitu shemu židokršćanske interpretacije povijesti kao providencijalnog događanja spasa prema smislenom krajnjem cilju* (Löwith, 1990:73).

Zanimljiva analogija teksta *Manifesta* i *Novog Zavjeta* uopće, jest i osporavateljsko sukobljavanje s vladajućima i poticanje subjekta (Marxa, Engelsa i Isusa) na akciju i reakciju.

Uistinu kažem vam: ne bude li pravednost vaša veća od pravednosti pismoznanaca i farizeja, ne, nećete ući u kraljevstvo nebesko. (Mt 5, 20)

Marksizam nije ništa drugo do ispražnjeni sekularni mit kakvim su ga već okarakterizirali Riklin, Eagleton i mnogi drugi, napravljen na sliku i priliku kršćanskog mita. Kršćanstvo i marksizam pokazali su veliku razliku u teoriji i samoj izvedbi, čemu svjedoče upravo dva temeljna *Biblija* i *Manifest*. Pragmatični kapitalizam utječe na ljude, čak i kad ga žele izbjeći i otkloniti od njega, dati mu oznaku negativca. Živjeti duhovno i doživjeti duhovno u svakom autentičnom smislu te riječi znači maknuti se od materijalnog.

4.2. Rano kršćanstvo i utopijski marksizam, Marxovo poticanje na djelovanje

Prvi kršćani osnovali su zajednicu u kojoj su živjeli unutar komuna, živjeli su u zajedništvu, a sav prihod djelili su prema potrebama bez obzira na rodbinsku, nacionalnu ili klasnu povezanost. Oni su se smatrali braćom i jednom obitelji, homogenom zajednicom, kao što objašnjava i citat iz *Djela Apostolskih*:

U mnoštva onih što prigrliše vjeru bijaše jedno srce i jedna duša. I nijedan od njih nije svojim zvao ništa od onoga što je imao, nego im sve bijaše zajedničko. Doista, nitko među njima nije oskudijevao jer koji bi god posjedovali zemljišta ili kuće, prodavali bi ih i utržak donosili i stavljali pred noge apostolima. A dijelilo se svakomu koliko je trebao. (Dj 4, 32-35)

Marxove ideje utopijskog komunizma također su iznosile želju za homogenizacijom, sjedinjenjem ljudi u smanjivanju njihovih različitosti. U jednoj od točaka stvaranja idealnog društva i zajednice Marx iznosi i odricanje od nacionalnih identiteta te objašnjava:

Razmjerno ukidanju izrabljivanja pojedinca od strane drugog pojedinca, ukida se i izrabljivanje nacije od strane druge nacije. S uklanjanjem klasnih suprotnosti unutar nacije, nestaje i neprijateljstvo jedne nacije prema drugoj (Engels i Marx, 2010:66).

Premda kršćanstvo i dalje pokušava učiniti ovaj svijet boljim, polazeći od 10 božjih zapovijedi koje upućuju na čestit život i samo evanđelje koje podučava pravednosti, svoju eshatologiju kršćanstvo je smjestilo na neki drugi svijet. Marksizam o smrti ne govori i pokušava raj stvoriti na zemlji, a eshatološko onostrano zamijeniti kolektivnim nasljeđem koje bi ljudi sami za sebe stvorili. Isus je za ljude sam stvorio raj, dok Marx potiče na kolektivno djelovanje kako bi nastao raj na Zemlji. Ipak, obojica se protive nepravednosti vladajućih nad narodom, bez obzira na različitosti ciljeva njihovih djelovanja.

Kapitalizam je u Marxovom viđenju pogansko i svjetovno božanstvo kojeg se treba odreći te u kasnijoj fazi svog stvaralaštva on prestaje inzistirati na borbenom ateizmu i sukobu s Bogom, već potiče svoje kolege i istomišljenike da se bore protiv svjetovnih, materijalnih božanstava kao što je novac, kapital, privatno vlasništvo i buržoazija. Dokaz takvog razmišljanja jest djelo *Ekonomsko-filozofski rukopisi* iz 1844. godine u kojem Marx govori:

Sve što ne možeš ti, može tvoj novac, on može jesti, piti, ići na ples, u kazalište, on je kadar pribaviti umjetnost, učenost, historijske rijetkosti, političku moć, on može putovati, on ti može sve pribaviti, on može sve kupiti, on je istinska moć. (Marx, 1977:65)

Marx ovdje naglašava božanske attribute novca koji ima stvaralačku snagu, otklanja probleme i stvara čudesu. Naglašava problem koji je nastao jer je novac zadobio ontološku i teološku funkciju. Marxovo ateističko djelovanje može se shvatiti i kao nastojanje ukazivanja na pseuoreligijske komponente društvenog života koje otuđuju čovjeka i možda, nemaju nikakve veze s kršćanskim Bogom. Neosporna je povijesna činjenica da se Marx je izjasnio ateistom, u sedamnaestoj godini života, ali njegov je ateizam ambivalentan, a faze su mu radikalne ili, sazrijevajući, sve više humanistički otvorene.

Karl Löwith navodi kako je moderno kristovstvo zaboravilo da je kršćanstvo bilo na svom vrhuncu i najutjecajnije onda kad je potvrđivalo svoju različitost spram svjetske kulture (Löwith, 1990:57). Izvorno kršćanstvo i *Novi Zavjet* nisu vodili ratove i u tome je bitna razlika kršćanstva naspram marksizma. Komunistički manifest zahtijeva revoluciju i rat, dok je izvorno kršćanstvo u tekstu *Novog Zavjeta* i u Isusovoj misli asketsko i nihilističko te ne uzima u obzir materijalno i svjetsko. Sama eshatologija kršćanstva dokazuje da su nade i očekivanja kršćana postavljene u nekom drugom svijetu. Marksizam revolucijom zahtijeva promjenu izvana, dok kršćanstvo zahtijeva promjenu iznutra. Jacob Taubes u *Zapadnoj eshatologiji* piše da Marx svoje samootuđenje tumači prepoznajući građansko društvo ispunjeno usamljenim pojedincima (Taubes, 2009:223). Problem samootuđenja čovjeka jest ekonomski problem izazvan novcem i privatnim vlasništvom. Sam komunizam shvaća se kao *pozitivno ukidanje privatnog vlasništva, kao ljudskog samootuđenja, i stoga kao zbiljsko prisvajanje ljudske biti po čovjeku i za čovjeka; stoga kao potpun, svjestan i unutar cjelokupnog bogatstva dosadašnjeg razvitka nastao povratak čovjeka sebi kao društvena, tj. čovječna bića* (Taubes, 2009:231). Marxov otuđeni čovjek svoj eshaton doživjet će tek društvenim djelovanjem koje će dovesti do promjene, političke i materijalističke promjene koja će dovesti do boljeg društva. Društvo koje funkcionira prema njemu nužno bi značilo i samoostvarenje pojedinca. Kršćanstvo funkcionira na posve drugačijem principu prema kojemu kršćanin treba prihvatiti evanđelje kao riječ Isusovu i živjeti prema njoj ne osvrćući se za svjetskim i političkim zbivanjima.

4.3. Kršćanski strah, proročke vizije propasti i kritiziranje građanskog morala

Još jedna sličnost teksta *Manifesta* i kršćanske vjeroispovijesti vidljiva u citatu iz *Evandjelja po Mateju* jest strah od posljednjeg suda, tj. strah od nemogućnosti vlastitog spasenja. Strahom kao manipulativnim sredstvom komunizam se u teoriji koju iznose Marx i Engels nije htio služiti te je religiju upravo zbog tog razloga i osuđivao. Ipak, kao proroci koji su željeli iskreno ukazati što će se dogoditi neispravljanjem društvenog nemorala, oni su, namjerno ili nenamjerno, ukazali na ljudsku propast ukoliko buržuazija nastavi svoj rast. Polariziranje objekata u tekstu zaokružili su proročkim zaključkom koji čitatelja treba ustrašiti i opet, potaknuti na djelovanje.

Čime buržoazija prevladava krize? S jedne strane, iznuđenim uništavanjem velike količine proizvodnih snaga; s drug, osvajanjem novih tržišta i temeljitijim izrabljivanjem starih tržišta. Dakle, čime? Time što priprema svestranije i silnije krize, a smanjuje sredstva za sprečavanje kriza. (Engels i Marx, 2010:37)

Osim proročkih vizija propasti, alegorija kršćanstva ili preciznije, alegorija Isusova djelovanja i življenja, očita je u *Manifestu* i u području polemiziranja i kritiziranja građanskog morala.

Guglielmo Ferrero u knjizi *Mlada Evropa* kritizira Marxovu zasljepljenost pred nekim očitim prednostima novijeg društvenog razvoja, karakterizirajući ga Izajjom kapitalističkog društva. On navodi kako Marx razvija dijalektički odnos između dobra i zla te apsolutnog i relativnog zla te time i socijalizam opisuje kao oštru kritiku suvremenog morala. Moralnu kritiku opisuje kao temelj *Manifesta*, ali ne iz revolucionarnih, već iz sentimentalnih razloga (Ferrero, 1918:23).

Sentimentalni razlog u njemu, kao u mnogim drugim socijalistima, ne bijaše toliko samilost prema radničkoj bijedi, koliko moralna odvratnost prema neobuzdanoj pohlepi za dobitkom, koju je u novom građanstvu bila izazvala lakoća brzog stjecanja. (Ferrero, 23:1918)

Time Marx ponovno postaje mitološki junak, božansko biće koje shvaća građansko doba kao čas čudesnog umnog napretka i moralnog opadanja. U Isusovim govorima i obraćanjima apostolima i učenicima, najčešći oblik govora upravo je moralna kritika zasnovana na osobnoj boli, tj. protkana pathosom kao što potvrđuje primjer iz *Besjede*:

Pazite da svoje pravednosti ne činite pred ljudima da vas oni vide. Inače, nema vam plaće u vašeg Oca koji je na nebesima. Kada dakle dijeliš milostinju, ne trubi pred sobom, kako to u sinagogama i na ulicama čine licemjeri da bi ih ljudi hvalili. (Mt 6, 1-6)

Ipak, najčešća Isusova moralna kritiziranja odnose se na farizeje, koji su u *Novom Zavjetu* analogni buržoaziji u *Manifestu*. Oni su bili židovska religiozna skupina, elita, ali i metafora za licemjerje, a ujedno i Isusovi najljući neprijatelji. U Isusovom odnosu prema farizejima najočitija je njegova želja za jednakošću za sve koju potražuju i komunisti. Njegova ljutnja zasnivala se na zatvaranju vrata crkve siromasima i na licemjerju koje su pokazivali utržujući mnogo novca u obliku velikodušnih darova ljudi, koji su koristili u svoje privatne svrhe. Upravo kao i u slučaju buržoazije, novac je bio njihov predmet samootuđenja koji je izazvao osudu naroda. Marx i Engels jednakom ljutnjom iskazuju moralnu kritiku suvremenog vladajućeg društva:

Buržoazija je osobno dostojanstvo rastvorila u razmjenskoj vrijednosti i na mjesto bezbrojnih povelja priznatih i valjno stečenih sloboda postavila jednu slobodu, slobodu nesavjesnog trgovanja. Ona je, jednom riječju, na mjesto izrabljivanja, prekrivenog religijskim i političkim iluzijama, postavila otvoreno, bestidno, neposredno, golo izrabljivanje. Buržoazija je sa svih, dotad časnih zanimanja, na koje se gledalo sa strahopoštovanjem, skinula privid svetosti. (Engels, Marx, 2010:41)

Moralno kritiziranje buržoazije najčešće se može objasniti riječju izrabljivanje, kako piše Karl Löwith. Navodi da ako izrabljivanje gledamo kao jedan moralni pravorijek, ako ga vrednujemo prema jednoj određenoj ideji pravednosti, ono mora biti apsolutna nepravda. U Marxovom izlaganju svjetske povijesti ono i nije ništa drugo nego radikalno zlo. Izrabljiivačka klasa može imati smo pogrešnu svijest o svom vlastitom sistemu života, dok proleterijat koji je oslobođen buržujskog zla, uviđa kapitalističku iluziju istovremeno sa svojom vlastitom istinom (Löwith, 1990:71).

Moralna kritika suvremenog društva najčešće je obuhvaćala i religiju, kao što primjer i navodi. Marx i Engels su od religije pokušali napraviti ideologiju, tj. ideologizirali su kršćanstvo. Moralna misao u slučaju Isusa i Marxa usko je povezana s religijom i ona nije alternativa političkoj misli. Terry Eagleton navodi kako etika podrazumijeva pitanja o vrlini, vrijednosti kvaliteti, prirodi ljudskog ponašanja i slično, dok se politika odnosi na institucije koje dopuštaju da se takvo ponašanje razvije ili da se potisne (Eagleton, 2011:23). Ipak, glorificiranjem komunizma Marx ukazuje da je i sam svjedok ljudske intrizične potrebe za vjerovanjem u nešto više. Ukoliko se uništi ideja o onostranom Bogu, čovjek će stvoriti Boga na ovome svijetu, jednako kao i sekularnu

vjeroispovijest.

Rezultat tog ateizma jesu totalitaristički vođe koji su glorificirani u tolikoj mjeri da čak i današnje doba slobode govora zamire na svjetskoj razini nasilnim uplitanjem komunističkog vođe kao što je Kim Jong-un.

Alegorija upletena u *Manifest* dokazuje upravo želju za rušenjem kršćanske religije i postavljanjem nove, materijalističke filozofije i borbenog teizma. Karl Marx poznat je po tome što je htio cjelokupnu ljudsku povijest objasniti u dvije riječi – klasni sukob.

Klasni sukob u *Manifestu* opisan je izuzetno religijskom paradigmom, opisujući zapravo sukob ispražnjenog mita i religije – komunizma i kršćanstva. Tom sukobu je cilj svrgavanje jedne religije i postavljanje ponovne diktature druge (pseudoreligije), pod jednom izlikom kako će ova druga biti nešto što povijest još nije doživjela. Religijsko u *Manifestu* jest podizanje klasne borbe na razinu općeljudskog, unoseći anagogijsko-eschatološku ideju otkupljenja i krajnje budućnosti koja donosi spasenje. *Manifest* kao priča o svjetovnom događaju protkanom grijesima i iskupljenjem postaje podložan alegorijskom i tipološkom tumačenju te postaje skrivena parabola.

Prednost komunizma svakako je u većoj uhvatljivosti tog sna, koja ne zahtijeva eschatološku sinkopu, vjeru u onostrano, ali ipak, zahtijeva vjeru u nemoguće. Komunistička eschatologija time je započeta i završena čovjekom kao apsolutnim bićem.

Ipak, pitanje koje se postavlja nakon svega ovoga jest kako je i zašto marksizam uspio dobiti oznake sekularne religije? Terry Eagleton objašnjava taj fenomen uvodeći razdoblja moderne i postmoderne kao odgovor. Moderna i razdoblje dvedesetog stoljeća jest razdoblje kad se religija povukla u osamu i to prije no što ju je komunizam branio, ona je ušla u svoj privatni sektor i nije se bavila svjetskim pitanjima. Tada su ljudi tražili zamjenu, a komunizam se našao kao pravo rješenje za to. Obavijen mitološkom maglicom, krug pun simbola i relikvija, određen pravilima i normama, komunizam je vrlo brzo postao nova teologija, a njegovi proroci novi idoli.

Za razliku od moderne, prema Eagletonu, postmoderna je razdoblje u kojem religija ponovno postaje javna i kolektivna, što ne znači njezinu renesansu ili afirmaciju, već nedostatak politički

čvrstih oslonaca.

5. Važnost simbola u marksizmu iliti *Kako je čitan Manifest?*

*Od samih početaka i kroz cijelu povijest marksizma, vrlo lako se uočavaju elementi karakteristični za svaku mitologiju teološkog karaktera, tvrdi Steiner. Marx bi u takvoj klasifikaciji bio prorok utemeljitelj. Vrlo brzo napisani su i kanonski tekstovi kao što je *Manifest* ili *Ispovijest komunističke vjere* Friedricha Engelsa, a ti tekstovi put do svojih čitatelja nalaze putem apostola, kakav je sam*

Engels. Engels je nakon Marxove smrti kompletirao *Kapital* i objavio ga. Nastaju, prema Steineru, nakon nekog vremena ortodoksni i heterodoksni vjernici, kao i sukob među njima, a svaka nova struja opravdava se povratkom izvornom naučavanju učitelja Marxa (Steiner, 1997:32).

Marksizam, kao i kršćanstvo, ima svoje legende, ikonografiju, životopise svetaca. Ima svoj karakteristični vokabular, geste, simbole, mjesta klanjanja i sl. Glavni svetac komunističke vjeroispovijesti bio je Lenjin koji je prvi skicirao plan veličanstvene propagande. On je zapovijedio narodnom komesaru da se na najrazličitijim mjestima istaknu izvorni marksistički principi i parole, kao i oštro sastavljene formule koje ocjenjuju neki povijesni događaj. Vrlo brzo je potaknuo i postavljanje spomenika čije je otkrivanje postalo veličanstven događaj i omanji praznik. Kao glavni svetac svoje religije, Lenjin je morao ostati vječno živ.

Uzimajući u obzir da su komunisti primarno ateisti, njima nije bilo dovoljno vjerovati u Lenjinov duh koji je i dalje prisutan među svojim pristašama, te su ga (ponajprije Staljin) odlučili zadržati na ovome svijetu, balzamirajući ga i stvarajući mauzolej, tj. mjesto klanjanja. Svoju inačicu kršćanske crkve. Taj neobični Staljinov čin² ukazuje na potrebu za vjerovanjem čak i u deklariranih ateista koji su trebali svoje mjesto klanjanja, ali i objekt obožavanja, što je Lenjinov mauzolej na Crvenom trgu i postao. Taj čin dokazao je da poricanje teizma ne znači ukidanje religije i da je neteistička religija moguća.

Lenjin je tako postao materijalistička relikvija, vječno živo fizičko tijelo koje se, za razliku od Krista, nema kamo uzdizati – sve svoje ostavilo je na Zemlji, gdje i pripada, kao vođa neteističke religije. Mihail Riklin u djelo *Komunizam kao religija* navodi kako je tim činom simbolički naglašena njegova unutarsvjetska svetost, usredotočena na spasenje nove vrste koje se mora ostvariti naporima samih ljudi (Riklin, 2010:31).

Lenjin je bio taj koji je od marksizma stvorio monopolističku državnu religiju, a ne Marx, premda Marx i Engels u svome djelu, emocionalnim uspostavljenim zahtjevima prostiru put tiraniji i fanatično-religijskoj politici. Svijet koji su oni opisali u tekstu svijet je lišen soženosti i vrlo je usko determiniran.

² Lenjin je htio biti pokopan pokraj svoje majke, što je naknadno u javnost iznijela njegova supruga Naždaja Krupskaja

5.1. Simboli komunizma u jeziku *Komunističkog manifesta*

Vokabular karakterističan za marksizam i *Komunistički manifest* formula je liturgijskog tona, emocionalne preosjetljivosti i nerijetkih emocionalnih zanosa kojima nema mjesta u znanstvenom diskurzu. Premda se često raspravlja o aktualnosti *Manifesta*, jednim dijelom, i to upravo tom strastvenom žitkošću, on je vrlo zastario. Informacije koje *Manifest* nudi, svojom strastvenošću, gube na vjerodostojnosti i postaju zastarjelice. Tekst nudi uvjerljivu propagandu svladavanja buržujstva po određenim pravilima, a posebno je uvjerljiv u očima onih kojima je buržujstvo bilo neprihvatljivo.

Glavna značajka teksta *Komunističkog manifesta* jest budničarski karakter koji samim stilom pisanja poručuje svom čitatelju i sljedbeniku da od njega zahtijeva da nema život, do života predanog partiji. Baš kao i vjernik, nagrada mu je obećanje u buduće spasenje. Najpoznatiji aforizam i rečenica *Komunističkog manifesta* jest:

Neka sablast kruži Europom – sablast komunizma. Sve snage stare Europe združile su se u svetom progonu te sablasti... (Engels, Marx, 2010:23)

Premda je ova tvrdnja ironično izrečena, ne treba zanemariti mističnu i okultnu notu kojom je opisan komunizam. Poput romantičara nezadovoljnih stanjem u svojoj državi, Marx i Engels posežu za motivima jezovitog i strašnog da bi opisali i ismijali doživljavanje komunizma u Europi.

Ipak, estetska funkcija ove rečenice jest u pozadini njezinog patosa i činjenice da Marx i Engels prvim riječima u svome dijelu najavljuju borbenu i emotivno djelo koje ima apsolutni stav o svemu. Jacques Derrida u djelu *Sablasi Marxa* govori kako sablast u *Manifestu* kao čitatelji pokušavamo egzorcirati i odagnati. Ta sablast frekvencija je vidljivosti u nevidljivome. Ona predstavlja nevidljivog fantoma koji predstavlja strah i trepet staroj Europi. Sablast predstavlja komunizam i simbol je onoga što Marx i Engels žele da komunizam predstavlja njihovim neprijateljima. Dobri duh koji može pomoći svojim pristašama ili poltergeist koji progona svoje dušmane. Ipak, ono što

Marx i Engels zazivaju jest da ideološka predodžba postane živa realnost. *Manifest* poziva budućnost u kojoj će sablast postati živa realnost. Potrebno je da se taj stvarni život pokaže i postane manifestan, da se predstavi izvan Europe i započne borbu. Komunizam u prvim rečenicama postaje lik ukletosti, a Europa postaje personificirani lovac. Jacques Derrida to objašnjava paradoksalnim lovom gdje sablast bježi od lovca samo kako bi se progonila, tj. kako bi izazivala i dala do znanja da je progona (Derrida, 2002:76).

Tekst *Manifesta* je najčešće neosoban, ali izrazito jasan i hladan, oštar spram opozicije i nesklon popuštanju vlastitim izvedenicama. On ne moli i ne traži sljedbenike, već zapovijeda i stvara autoritativni odnos prema čitatelju. Budničarski i romantičarski karakter karakterizira se i u čestom korištenju inkluzivnog *mi*, premda to *mi* ne uključuje čitatelja, već predstavlja komuniste kao posebnu skupinu ljudi, vrlo drugačiju i distinktivnu od onih koji nisu komunisti.

Nama komunistima se predbacivalo da hoćemo ukinuti osobno, vlastitim radom stečeno vlasništvo; vlasništvo koje tvori temelj svake osobne slobode, djelatnosti i samostalnosti. Zarađeno, stečeno, osobno zasluženno vlasništvo! Govorite li o malograđanskom, sitnoseljačkom vlasništvu koje je prethodilo građanskom vlasništvu? Mi ga ne moramo ukidati, razvoj industrije već ga je ukinuo i svakog dana ga ukida. (Engels, Marx, 2010:65)

Staljin je na govoru svoje prisege rekao: *Mi komunisti, ljudi smo posebnog kova* (Riklin, 2010:21). Upravo takvo postupanje s običnim ljudima, nekomunistima, uspostavlja tekst *Manifesta*, naglašavajući raziku između *mi* i *vi*. Što takvim uspostavljanjem odnosa tekst poručuje nekomunistima? Poručuje im da im je potreban temeljit preodgoj po uzoru na moderne ljude novog čovječanstva. Borbenim nastupom i stvaranjem distinkcije *mi/vi* Marx i Engels stvaraju vojnu, anarhističnu metaforu kojom poručuju da će *oni* (nekomunisti) preživjeti i postati jaki ako se pridruže tom snažnom *mi kolektivu*. Stvaranje te distinkcije ima prizvuk sekte, to jest vrlo zatvorene zajednice koja im čvrste stavove i vjerovanja. Ipak, valja naglasiti da takav pristup budućim pristašama uvliče odstupanje od Novog Zavjeta i interteksta *Besjede na gori*. Premda je Marx pokušao stvoriti čvrst kolektiv i na taj način prekinuti samootuđenje čovjeka, *Manifest* odaje vojni prizvuk hijerarhijskog odnosa koji je komunizam oduvijek imao i koji se uvelike razlikuje od Isusove ideje da su svi isti. Samim time, Marx pobija svoju tvdnju o jednakosti za sve i pokazuje komunistički obrazac koji i u krugu istomišljenika ima *mi/vi/oni* i vrlo čvrstu društvenu i važnosnu ljestvicu.

Komunistički manifest naposljetku je postao *Biblijom* ovozemaljske teologije, unatoč svojim drugačijim namjerama. Pomoću njega i možda krive interpretacije, oblikovana je svjetska pseudoreligija u kojoj je mjesto *Boga* zauzeo vrhovni partijski svećenik, jedinstveni čovjek koji je spreman ići do kraja za komunizam putem terora. Usprkos Marxovoj i Engelsovoj tvrdnji da će put od antagonističkog uređenja prema neantagonističkom biti relativno kratak, komunizam je u 20. stoljeću pokazao nemilosrdnu snagu uništenja koja nije dovela do spasenja. U to vrijeme, on je davao smisao životima milijuna ljudi, radi njega su se pojavljivali samopožrtvovanje i fanatizam. Zadavao je cilj u ime kojega je sve bilo dopušteno.

6. Eshatologija Manifesta

Ako je eshatološko mišljenje ono mišljenje koje upućuje na razmišljanja o posljednjim stvarima i događajima, onda se u marksizmu kao i u kršćanstvu s eshatologijom susreće. Naime, u marksizmu i kršćanstvu suočava se s motivima koji potiču na razmišljanje o samom kraju povijesti, njezinu smislu i trajanju. Eshatološki događaj jest onaj događaj pomoću kojega se objašnjava smisao i funkcija svih ranijih događaja te se uzima za najvažniji događaj³. Zato on i pokazuje u kojem smjeru teče povijest i istodobno je tumači. Konačno, ovaj je događaj sadašnja i buduća realnost, iza koje

³ <http://hr.wikipedia.org/wiki/Eshatologija> (zadnji put posjećeno 9. ožujka u 17:00h)

ne stoji ni jedna druga. Pojam eshatologija može se dvostruko obrazlagati: s dogmatsko-ekleziološkog i egzistencijalno-filozofskog stanovišta. U dogmatsko-ekleziološkom smislu eshatologija bi bila nauka o posljednjim stvarima čovjeka i svijeta, a u egzistencijalno-filozofskom smislu ona je razmišljanje o životnom kraju i budućnosti života. Kako se eshatološko vezuje za posljednji događaj te se ono u kršćanstvu uvijek i odnosi na božje, a u marksizmu na ljudsko djelovanje. Dok su marksističke i druge materijalističke doktrine manje-više slične s obzirom na svoje eshatologije, one su različite s obzirom na svoje soteriologije (Đurić, 1990:143) .

Soteriologija jest grana teologije koja se bavi spasenjem, motivom koji se najprije odnosi na kršćanstvo i pojam spasenja kroz Isusa Krista, ali je izuzetno prisutan i u komunizmu.

Različitost njihovih soteriologija najviše dolazi do izražaja kod pitanja: kako, kojim sredstvima doći do konačnog cilja (eshatona)? S tim u vezi Marx naglašava ulogu i značaj slobodnog rada, klasne svijesti i sile u povijesti. Soteriologija *Manifesta* jasno je određena u sljedećem citatu:

Međutim, ona⁴ ne propušta ni jedan trenutak da radnicima ne pobudi što je moguće jasniju svijest o neprijateljskim pretekama između buržoazije i proleterijata, kako bi njemački radnici one iste društvene i političke uvjete, koje buržoazija mora ostvariti svojom vladavinom, mogli odmah, kao vlastito oružje, okrenuti protiv te iste buržoazije te nakon rušenja nazadnjačkih klasa u Njemačkoj smjesta otpočeli borbu protiv same buržoazije. (Engels i Marx, 2010:61)

U ime ostvarenja svojih eshatoloških ciljeva, kako pokazuje ovaj citat, Marx ne samo da preporučuje klasnu borbu, on u toj borbi žrtvuje čovjeka. Pomoću klasne borbe proleterijat ne dolazi samo do političke vlasti već s njom stupa na svjetsku pozornicu. Komunizam je i u praksi pokazao u kolikoj su mjeri radikalne njegove metode u svrhu ispunjavanja neodređenog no uzvišenog cilja. Svaku popustljivost predstavnici komunizma smatrali su nedopustivom slabošću. Nepopustljivost i radikalne metode postupci su karakteristični za bilo koju ideologiju s eshatologijom, jer niti jedna mjera ne postaje dovoljno radikalna kako bi se ostvario eshaton.

Pol dijametralno suprotan marksističkom eshatonu i izvor svih problema jest kapital. Marx pokušava ocrtati slom kapitalističkog i dolazak besklasnog društva opisujući proleterijat kao vječno osuđen na neprestano stvaranje svoje vlastite snage, čime uvijek iznova stvaraju vlastito

⁴ Osobna zamjenica *ona* odnosi se na *buržoaziju*

ugnjetavanje. Iz toga proizlazi da položaj radnika postaje sve gori što se više kumulira kapital. Upravo iz tog razloga Marx nudi svoju političku ekonomiju kao ekonomiju spasa. Rađanjem besklasnog društva stvorio bi se skok iz carstva nužnosti u carstvo slobode, a sve što je za to potrebno jest oružje koju je masivna industrija sama stvorila.

Citat također dokazuje da spašavajući sebe, proleterijat ne spašava sve, jer se prema nekima i dalje odnosi s klasnom mržnjom. Marksizam time pokazuje da ne nudi opće oslobođenje i spasenje, već samo oslobođenje jedne klase i jednog dijela čovječanstva. To dovodi do zaključka da je ostvarenje eshatona u marksizmu i *Manifestu* vrlo elitistički i klasno podijeljen čin.

Ipak, ne čini to komunističku eshatologiju različitim od bilo koje druge. Svaka religija nudi oslobođenje samo za svoje podanike i vjernike i upravo je to elitistički trenutak u svakoj od religija. Pojedinaac treba biti počašćen svojim *članstvom* u zajednici koja za svojim pripadnicima ekskluzivno nudi život poslije života, što zvuči vrlo dobro materijalnom čovjeku koji se zapravo, eshatološkog neizmjerne boji. Takvo članstvo povlaštenog pojedinca odvaja od mnoštva i on se osjeća posebno i neotuđeno jer zna i pripada.

Iako Marx nije nigdje eksplicitno komunizam učinio ciljem (eshatonom) povijesti, ipak se, na temelju njegovih misli o komunizmu dolazi do toga da se on može smatrati ciljem i krajem svjetske povijesti. Jer, sve ono što će ostvariti u našoj povijesti na temelju svog poimanja ljudske slobode i čovjekovog otuđenja od Boga i Crkve vezano je za njega. Budući da je Marxova eshatologija sadržana u njegovoj projekciji budućeg besklasnog društva, koje se sve do danas empirijski nije potvrdilo, ona nosi utopijski karakter. O čemu, uostalom, svjedoče i riječi iz *Manifesta*:

Na mjesto starog buržoazijskog društva s njegovim klasnim suprotnostima stupa udruženje u kome je slobodni razvitak svakog pojedinca uvjet slobodnog razvitka za sve. (Engels, Marx, 2010:35)

Marx je svoju teoriju o sigurnoj propasti kapitalizma pretočio i u ekonomsku teoriju u *Kapitalu*.

Ipak, njegove mračne slutnje nisu se ostvarile, čak štoviše, kretale su se u potpuno drugom smjeru. Ipak, usmjeravanje ideje o propasti buržoazije na kojem je inzistirao pokazuje Marxovu veliku želju za davanjem empirijskog utemeljenja njegovim eshatološkim predviđanjima.

Oslobođenje čovjeka eshatološki je cilj i kršćanstva i marksizma. Marksizam teži da oslobodi čovjeka od otuđenja, a kršćanstvo ide za tim da oslobodi čovjeka od grijeha. Stoga se svode na

eshatološko pitanje: što treba uraditi da bi se čovjek oslobodio od grijeha, odnosno, kako ukinuti otuđenje između čovjeka i svijeta? Očito, da bi se čovjek oslobodio od grijeha i time izmirio s Bogom i sobom, treba doći do njegove unutrašnje promjene. Samo tako čovjek može povratiti svoju otuđenu bit i time se izmiriti s Bogom ili sam sa sobom.

Kako su u društvenim odnosima proizvodni odnosi ključni, to se samo s promjenom proizvodnih odnosa, prema Marxu, može računati na čovjekovu promjenu, što opet nije moguće učiniti bez promjene ljudskog rada. Samo s promjenom ljudskog rada, koji je za Engelsa, *prvi osnovni uslov ljudskog života* (Engels, 1976:73) dolazi i do čovjekove promjene. Zbog vidno naglašene uloge rada u ljudskom životu reklo bi se da je ekonomsko oslobođenje uvjet i pretpostavka za sva druga čovjekova oslobođenja.

Kada je riječ o promjeni i oslobođenju rada, svakako da se misli na promjenu i oslobođenje najamnog rada. Jer, samo taj rad uvjetuje međuljudske konflikte i vodi pojavi otuđene, *lažne* svijesti u koju Marx smješta i religijsku svijest.

Marx tako u ukinuću ovoga rada vidi početak čovjekovog oslobođenja. Ipak, do tog oslobođenja ne može doći dok radnik ne dotakne samo dno. Njegov preobražaj je moguć samo ako dovoljno propati i dođe do katastrofe koja bi mogla prouzrokovati promjenu.

Upravo zato proleterijat kao najispaćeniji i najponiženiji sloj društva i čini dobru zajednicu koja bi učinila promjenu za cijelo društvo.

Eshatološki dio marksizma najpotpunije dolazi do izražaja u Marxovoj projekciji besklasnog društva u komunizmu. Predstavljajući novo razdoblje čovječanstva komunizam počinje s ateizmom i *novim čovjekom*. Ateizam ovdje nije samo filozofsko učenje klasika socijalizma, već nastajanje novog humanizma.

Komunizam stoga ne uzima Boga za ontološku stvarnost, niti Bog njemu što znači. Ono što je važno u njemu uočiti jest: da je *svijest o dostojanstvu ljudskog rada ovdje dovedena do maksimuma*. Rad nije samo sredstvo za život nego prava životna potreba. Na temelju rada koji je oslobođen biblijskog prokletstva temelji se sve ostalo čovjekovo oslobođenje.

Polazeći od onoga što nam Marx obrazlaže u svojim spisima, dalo bi se zaključiti da je eshatološki smisao komunizma u tome što teži za usklađivanjem između čovjekove (rodne) biti sa čovjekovom individualnom empirijskom egzistencijom. Time se eshatološko u marksizmu ne iscrpljuje. Eshatološko je već i to što je komunizam riješena zagonetka povijesti.

Polazeći od takve stvarnosti sadašnja se stvarnost prosuđuje i vrednuje. Marko P. Đurić u članku Eshatološko u kršćanstvu i markizmu navodi kako *revolucija, teror i sve druge pojave koje prate dolazak komunizma na svjetsku pozornicu utoliko imaju smisla ukoliko su u funkciji dolazećeg društva, u kojemu će se ukinuti svi oblici čovjekove otuđenosti te stvoriti emirijski i egzistencijalni uvjeti za pojavu »novog« čovjeka. Činjenica je da je Marx svojom vizijom novog društva ušao u povijest čovječanstva i kao mislilac eshatološke provenijencije. Njegova eshatologija, koja se iscrpljuje u zahtjevu njegove antropologije za radikalnom promjenom svijeta i čovjeka, doista je eshatologija bez teologije* (Đurić, 1990:150). Okrenuta isključivo čovjeku novog kova i materijalističkom, ta eshatologija osmišljava naš život na temelju onih vrijednosti koje čovjek posjeduje kao rodno biće i stječe svojim identitetom.

6.1.Razlika između marksističke i kršćanske eshatologije

Eshatološko stanje u komunizmu i kršćanstvu odnosi se na sveukupno samoostvarenje, koje će u slučaju kršćanskog poimanja dovesti do konačnog susreta s Bogom, a u marksista dovesti do utopijskog komunizma i oslobođenja pojedinca. Ipak, kršćanska eshatologija uvodi problematiku smrti kroz priču o Isusovom uskrsnuću postavljajući ju kao rješenu zagonetku o smrti i što se poslije nje događa. Marksistička eshatologija i *Manifest* ne nude odgovore o smrti, jer ju ne smatraju čovjekovim osobnim problemom. Smrt je za marksiste samo nelagodna okolnost promatrana na općem planu koju je potrebno prijeći na putu do ostvarenja eshatona. Komunizam time pokazuje da je vrlo oštar prema pojedincu i ponovno naglašava svoje komunističko *mi*, koje daje do znanja da u toj ideologiji ne postoji *ja* i ne postoji potreba samoostvarivanja pojedinca. Eshaton kršćanstva, za razliku od komunističkog, nije ostvariv ako pojedinac na osobnoj razini ne postigne

aktualizaciju, tj. ne prihvati Isusovu nauku kao revoluciju vlastitog bića kroz ljubav. Tek tada moguće je ostvarenje eshatona, tj. život poslije smrti. Karl Löwith zaključuje kako je proleterski komunist zahtijevao *krunu bez križa*, htio je doživjeti trijumf (koji bi se mogao nazvati i eshatonom) na osnovi zemaljske sreće (Löwith, 1990:74).

Upravo zbog neriješene tematike smrti i odnosa prema čovjeku kao prema generičkom biću marksistička eshatologija i cjelokupna teologija ne može ponuditi vrhunac i zatvoriti krug samoostvarenja. Čovjek kao individualno biće u komunističkoj eshatologiji i religiji ostaje zakinut u svrhu društvenog i kolektivnog, koje unosi revoluciju kao pravac u kojoj čovjek samo kao množina može odigrati značajnu ulogu i samostvariti sebe, ali samo kroz jednu identitetsku odrednicu, a to je komunist.

6.2.Odnos prema smrti

Marx je kroz cijelo svoje stvaralaštvo opovrgavao besmrtnost i ismijavao želju za osobnim dostizanjem besmrtnosti i ljude koji vjeruju u vječni život kao nagradu za svoj pošten život. Govorio je kako je nedosljedno kao nagradu za dobar život očekivati još jedan život. Njegova intonacija u takvim razmišljanjima upućuje na egoističnost i besmislenost pojma vječnog života i spasenja. Ipak, da se svi ljude spontano bore protiv vremenske ograničenosti života, svjedoči i vječna želja za ovjekovječivanjem svojih ideja, ali i sama ideja spasenja koja postoji u svim inačicama religija.

Marx i Engels smrt u *Manifestu* promatraju na kolektivnoj razini, što znači da smrt pojedinca njima ne znači mnogo, dokle god njihov rod nastavlja egzistirati. Ipak, pokazujući brigu prema radnicima i proleterima i organizirajući društvo u humaniju zajednicu on pokazuje kako mu je stalo do

plemenitijeg života i smrti. Za autore je smrt važan pojam na kolektivnoj razini, problematična je jer se događa na radnom mjestu, zbog nezdravih uvjeta i siromaštva.

Marx je bio utopijski mislilac, što znači da je vjerovao u puno bolju budućnost, bez materijalnih poteškoća, privatnog vlasništva i izrabljivanja, no to ujedno znači i da je zanimanje za negativne stvari u budućnosti, kao što su smrt ili ljudska pokvarenost, svedena na minimum.

Ipak, u *Manifestu* ne postoji opis koji kaže kako bi socijalističko društvo trebalo funkcionirati, on samo navodi pravila kako do njega doći. Jednako kao i o smrti o postignutom eshatonu *Manifest* šuti. Marx nebrojeno puta dokazuje da je materijalist koji zanemaruje duhovne aspekte čovječanstva te da moralnost smatra tek odnosom u kojem cilj opravdava sredstvo. U svakom djelu, pa tako i u *Komunističkom manifestu* on potvrđuje svoju misao da oni koji nadziru materijalnu proizvodnju, ujedno nadziru i duhovnu. Zalagao se za ukidanje religije, što bi dovelo do želje za zemaljskom srećom pa time i željom za spasenje ovozemaljske sreće.

Religiju je želio lišiti njezinog izbora i njezine motivacije, tj Boga. Njegov historijski materijalizam djelovao je na principu zajedništva uma i zbilje, opće suštine i posebne egzistencije, a kako to nije uključivalo govor o *posljednjim stvarima* dolazilo je do niveliranja duhovnog i materijalnog, tako da mnoge nesretne i revolucionarne interpretacije Marxa kroz povijest i nisu toliko slučajne.

Karl Löwith zaključuje da *marksistički mesijanizam tako radikalno transedenira postojeću zbilju da on, usprkos njeovom materijalizmu, zadržava eshatološki naboj, a time i religiozni motiv svog povijesnog nacrtu* (Löwith, 1990:80).

Komunistički manifest crveno je djelo utoliko što je njegov hladni subjekt izabrao krvavu revoluciju i borbu, a smrt u potpunosti prešutio. Smrt je i u ovoj eshatologiji prijelazni trenutak, ali za razliku od religije, koja svakom pojedincu koji vjeruje donosi spasenje, smrt u komunizmu potporanj je mostu koji će, putem prema utopijskoj zajednici, prijeći neki drugi.

7. Zaključak

Svrha ovog rada bila je pružiti mogućnost drugačijeg čitanja jednog od najutjecajnijih političkih tekstova ikad napisanih - *Manifesta komunističke partije*. To čitanje preformuliralo bi djelo programatske provenijencije u književni komad izložen alegorijskom čitanju i utvrđivanju eshatološko-alegorijskih obrazaca u novoj interpretaciji *Manifesta*, ali i komunizma uopće.

Istraživanje je pokazalo da ne mogu svi dijelovi Marxova i Engelsova teksta biti podvrgnuti alegorijsko-eshatološkom čitanju i uspoređeni s paradigmom kršćanske vjeroispovijesti i odnosu prema eshatološkim razmišljanjima, ali je potvrdilo sveprisutnost religije i njezinih karakteristika na općoj razini teksta.

Komunistički manifest prema klasnoj borbi između proleterijata i buržuazije pristupa opisujući vječnu borbu dobra i zla te na taj način, na samom početku, uvodi religijsku paradigmu u svoje redove. Takav emocionalan, strastven i pristran način pisanja udaljava *Manifest* od znanstvenog ili političko-programatskog diskurza, čineći ga više romantičarsko-budničarskim tekstom. Snažna emocionalna profiliranost teksta analogna je novozavjetnim tekstom *Evandeoska besjeda na gori* u

kojoj Isus prvi puta javno poziva kršćane na djelovanje i na formiranje zajednice. *Besjeda* se može povezati s *Manifestom* jer postavlja temelje institucija koje Isus i Marx ostavljaju iza sebe. Marx koristi obrasce kršćanstva, piše pravila i daje upute za *čestit komunistički život*. Želje koje su Marx i Engels iznijeli u *Manifestu* vrlo su slične životu prvih kršćana i zasnivaju se na idejama ranog kršćanstva koje su također funkcionirale na principu zajedništva, jednakosti, životu u komunama u kojima nema nacionalne ili klasne hijerarhije. Premda je Marx, poznat po uzrečici *Religija je opijum za narod* bio ateist, njegovo mišljenje da je religija bitno utjecala na povijest svijeta, utjecalo je na to da religijske obrasce (s nakanom ili možda sasvim nesvjesno) upotrijebi za stvaranje marksističke ideologije. Ideologije nastale u devetnaestom i dvadesetom stoljeću pretendirale su da na sebe preuzmu funkciju religije, a marksizam sa svojom djelatnom verzijom utopijskog komunizma pojavio se kao pravi supstitut religije i *zemaljskoga spasenja*. Svoju ulogu nove svjetske pseudoreligije učvrstili su uvodeći svoju svetu knjigu, pravila, grijehe (novac, buržoazija, privatno vlasništvo), svece i simbole. Stvarali su tradiciju koju nisu priznavali.

Ipak, osim što je *Manifest* potvrdio svoju ulogu kanonskog teksta naj snažnije pseudoreligije dvadesetog stoljeća, on je uspostavio i velike razlike naspram zahtjeva koje postavlja kršćanska vjeroispovijest. Revolucija koju marksizam zahtijeva je vanjska i žrtvuje čovjeka kako bi ostvarila svoj eshaton, dok revolucija kršćanstva zahtijeva promjenu čovjeka iznutra i usmjerena je na pojedinca.

Eshatologija marksizma pokušava raj smjestiti na Zemlju i upravo je zato utopija i time se ponajprije razlikuje od kršćanstva koje zahtijeva sinkopu i onostranost za ostvarivanje konačnog spasenja. Upravo iz razloga što marksizam materijalizira raj, on o smrti ne progovra, tako da *Manifest* u potpunosti šuti o smrti te ju smatra samo malom smetnjom u ostvarenju većeg, važnijeg, općeg cilja, tj. besklasnog društva.

Manifest jest potvrdio da je ispražnjeni mit kršćanstva, sekularna pseudoreligija koja je svoje mjesto zauzela na pozornici svjetskih događanja kad se religija povukla. Postojanjem kanonskih tekstova, proroka, mjesta klanjanja, specifičnog stila i simbola, *Manifest* je pokazao da je slijedio religijske obrasce i alegorijsko iščitavanje postaje opravdano. Ipak, sam tekst nije nužno svjestan korištenja kršćanske paradigme jer sam Marx odbija kršćanstvo i religiju u stvaranju novog društva. Komunistički manifest pruža mogućnost višeslojnog čitanja i tumačenja, koje površinski nudi političko-povijesni uvid u najvažnije događaje devetnaestog i dvadesetog stoljeća, dubljim

čitanjem ono postaje književno djelo s protagonistima i antagonistima, a konačno, djelo je to alegorijski obojano koje religijskim jezikom priča još jednu priču o dobru i zlu.

Aktualnost Marxa upravo je u toj višeslojnosti koja nema rok trajanja i omogućit će *Manifestu* nova izdanja još dugi niz godina i nove reinterpretacije napisanoga. Ipak, na programatskom ili političkom planu *Manifest* više nije aktualan, njegova djelatnost je postala pasivna, a snažna borbenost i strastvenost čak djelomično i zastarjela.

8. Literatura

Teorijska literatura

1. Benšić, Živa/ Fališevac, Dunja. *Tropi i figure*. Zavod za znanost o književnosti. Zagreb. 1995.
2. Bogdanić, Luka. *Elementi aktualnosti Manifesta*. U: *Filozofska istraživanja*, vol. 121, 1/2011, str. 147-164.
3. Derrida, Jacques. *Sablasti Marxa*. Hrvatska sveučilišna naklada. Zagreb. 2002.
4. Đurić, Marko. *Eshatološko u kršćanstvu i marksizmu*. Crkva u svijetu. Vol.25 No.4, 1990, str. 358-365.
5. Eagleton, Terry. *Razum, vjera i revolucija*. Ljevak. Zagreb. 2010.
6. Eagleton, Terry. *O zlu*. Ljevak. Zagreb. 2011.
7. Engels, Friedrich/ Marx, Karl. *O historijskom materijalizmu*. Školska knjiga. Zagreb. 1975.
8. Guglielmo, Ferrero. *Mlada Evropa*. Nakladni zavod Jug. Zagreb. 1918.

9. Hobsbawm, Eric. *Kako promijeniti svijet*. Naklada Ljevak. Zagreb. 2014.
10. Janjion, Marija. *Romantizam, revolucija, marksizam*. Nolit. Beograd. 1976.
11. Löwith, Karl. *Svjetska povijest i događanje spasa*. August Cesarec. Zagreb, (Svjetlost. Sarajevo) 1990.
12. Pšihistal, Ružica. *Uvod u alegoriju: aliud verbis, aliud sensu*. U: Anafora - časopis za znanost o književnosti. 1 (2014), 1; 95-117.
13. Riklin, Mihail. *Komunizam kao religija*. Fraktura. Zagreb. 2008.
14. Steiner, George. *Nostalgia for the absolute*. House of Anansi Press. 1997.
15. Taubes. Jacob. *Zapadna eshatologija*. Biblioteka Poligraf. Zagreb. 2009.
16. Vranicki, Predrag. *Misaoni razvitak Karla Marxa*. Matica hrvatska. Zagreb. 1953.

Internetski izvori

1. <http://www.marxistsfr.org/srpshrva/biblioteka/bosnjak/misc/misc/istina-i-dresirano-misljenje.html> (posljednji put posjećeno 10. ožujka 2014. godine u 17:31)
2. http://hr.wikipedia.org/wiki/Karl_Marx (posljednji put posjećeno 10. ožujka u 17:33)
3. http://hr.wikipedia.org/wiki/Friedrich_Engels (posljednji put posjećeno 10. ožujka 2014. godine u 17:45)
4. <http://elmundosefarad.wikidot.com/marksizam-i-religija-opijum-za-narod> (posljednji put posjećeno 10. ožujka 2014. godine u 17:46)
5. <http://hr.wikipedia.org/wiki/Eshatologija> (zadnji put posjećeno 9. ožujka u 17:00h)

Književni predlošci

1. Eshil. *Okovani Prometej*. SysPrint. Zagreb. 2000.
2. Marx, Karl/ Engels, Friedrich. *Komunistički manifest*. Naklada Pavičić. Zagreb. 2010.

3. *Novi zavjet. Kršćanska sadašnjost. Zagreb. 1993.*